

Ստրասբուրգ, 2006 թվականի մարտի 2

ACFC/25DOC(2006)002

**ԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ
ՇՐՋԱՆԱԿԱՅԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ**

**Մեկնաբանություն կրթության վերաբերյալ՝ Ազգային փոքրամասնությունների
պաշտպանության մասին Շրջանակային կոնվենցիայի համատեքստում**

Մեկնաբանությունն ընդունվել է Խորհրդատվական կոմիտեի կողմից՝ 2006 թվականի մարտի 2-ին կայացած 25-րդ նստաշրջանում: Մեկնաբանությունը պատրաստել է տիկին Աթանասիա Սպիլիոպուլու Ակերմարկը՝ Խորհրդատվական կոմիտեի երկրորդ փոխնախագահը: Խորհրդատվական կոմիտեն մի քանի առիթներով խորհրդակցություններ է անցկացրել անկախ փորձագետների հետ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփ նկարագիր	4
ՄԱՍ I ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	5
1.1 Մեկնաբանության նպատակը	6
1.2 Շրջանակային կոնվենցիան՝ որպես Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի անբաժանելի մաս	8
1.3 Կրթության նպատակները	11
1.4 Շրջանակային կոնվենցիայի 4-6-րդ հոդվածների կարևորությունը.....	13
ՄԱՍ II ՇՐՋԱՆԱԿԱՅԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՏՈՒԿ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ	19
2.1 Շրջանակային կոնվենցիայի 12-րդ հոդված	19
2.1.1 Բացատրական զեկույց.....	19
2.1.2 Հիմնական հարցեր	20
2.2 Շրջանակային կոնվենցիայի 13-րդ հոդված.....	34
2.2.1 Բացատրական զեկույց	35
2.2.2 Հիմնական հարցեր.....	35
2.3 Շրջանակային կոնվենցիայի 14-րդ հոդված	37
2.3.1 Բացատրական զեկույց	37
2.3.1 Հիմնական հարցեր	38
ՄԱՍ III ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԻՋՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ	46
ՀԱՎԵԼՎԱԾ. ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ԿՈՂՄԻՑ ԻՐ ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԻ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱՐԾԱՐԾՎԱԾ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ	48

Ամփոփ նկարագիր

Մեկնաբանությունը բաղկացած է երեք մասից.

Մաս I Ներածություն. Ներածության ամենակարեւոր մասը 1.4 բաժինն է, որում քննարկվում է Շրջանակային կոնվենցիայի 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ հոդվածների առնչությունը փոքրամասնությունների կրթության ոլորտին: Մեկնաբանության մեջ ընդունվում է, որ Շրջանակային կոնվենցիան վերաբերում է ոչ միայն փոքրամասնություններին պատկանող անձանց լավորակ, անվճար տարրական կրթություն ստանալու իրավունքին, այլ նաև միջնակարգ կրթության ընդհանուր և հավասար հասանելիություն (*կրթության իրավունք*) երաշխավորելուն, սակայն նաև չափանիշներ սահմանելուն այն մասին, թե ինչ տեսք պետք է ունենա կրթությունը բովանդակության և ձևի առումով (*կրթության ոլորտում իրավունքներ*)՝ երեխայի կարողությունների և անձի զարգացումը դյուրացնելու, երեխայի անվտանգությունը երաշխավորելու և աշակերտների ու նրանց ծնողների լեզվաբանական, կրոնական, փիլիսոփայական ձգտումները երաշխավորելու համար: Նաև հաշվի են առնվում Շրջանակային կոնվենցիայի՝ կրթությանը վերաբերող դրույթները՝ միջմշակութային կրթության ոլորտում պլանավորման և գործողությունների իրականացման առումով, ինչը ձգտում է դյուրացնել փոխըմբռնումը, շփումները և փոխազդեցությունը հասարակության մեջ ապրող տարբեր խմբերի միջև:¹ Ներածության մեջ նաև քննարկվում է փոքրամասնություններին վերաբերող և միջմշակութային կրթության հարցում բազմակի նպատակների ազդեցությունը, ինչպես նաև Շրջանակային կոնվենցիայի և մարդու իրավունքների վերաբերյալ այլ փաստաթղթերի միջև սերտ կապերի կարեւորությունը:

Մաս II՝ Մեկնաբանության հիմնական մասը նվիրված է Շրջանակային կոնվենցիայի 12-14-րդ հոդվածներին: Այստեղ Մեկնաբանության մեջ պահպանվում է դրույթների կառուցվածքը, այնպես որ 12-րդ հոդվածի առումով կրթության հավասար հասանելիությունը դիտարկվում է որպես երրորդային հարց, նույնիսկ չնայած որ այն արդեն արձարծվել է կապված 4-րդ հոդվածի հետ, որը երաշխավորում է հավասարություն օրենքի առջև և արգելում է խտրականությունն ընդհանրապես: Ընդգրկված հարցերը ցույց են տալիս, որ համապատասխան դրույթներն էական նորմատիվ բնույթի բովանդակություն ունեն, որը բավականաչափ ուղղորդում է Կողմ հանդիսացող պետություններին և որոշումներ կայացնողներին: Մեկնաբանության մեջ տրված ծանոթագրությունները, որոնք հղում են պարունակում կոնկրետ ազգային զեկույցներին կամ Խորհրդատվական կոմիտեի եզրակացություններին, չեն հանդիսանում բոլոր դեպքերի սպառիչ

¹ «Բազմամշակութային» և «միջմշակութային կրթության» հասկացության վերաբերյալ տե՛ս 2.1 բաժնի 12-րդ հոդվածը:

հաշվետվություններ կոնկրետ հարցի ծագման դեպքում: Դրանք բերված փաստարկների ընտրողական օրինակներ են: Սույն մասն ավարտվում է տարբեր միջազգային հաստատություններում պատրաստված ուղղորդող սկզբունքներով, որոնք վերաբերում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար նախատեսված կրթական միջոցառումների իրականացմանը:

III մասով առաջարկվում է Խորհրդատվական կոմիտեի՝ *փոքրամասնությունների եւ միջմշակութային կրթության վրա ազդող հիմնական նկատառումների ցուցակ*, որը Կողմ հանդիսացող պետությունները կարող են որպես հղում օգտագործել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար համապատասխան կրթական քաղաքականության եւ օրենսդրության պլանավորման, իրականացման եւ գնահատման հարցում: Այս բաժնում ներկայացված է Մեկնաբանության մեջ արծարծված հիմնական հարցերի ամփոփ նկարագիրը:

Հավելվածը բաղկացած է *Եզրակացությունների առաջին փուլում Խորհրդատվական կոմիտեին ուղղված կրթական հարցերի ցուցակից*: Գործնականում, Խորհրդատվական կոմիտեն սկսել էր փոքրամասնությունների կրթության ոլորտում իր վերանայումը՝ պատրաստելով սույն Ցուցակը: Այն ներառված է որպես հավելված, քանի որ կարող է պարզվել, որ այն օգտակար գործիք է՝ որպես փոքրամասնությունների եւ միջմշակութային կրթության հարցերի քննարկումներում հաշվի առնվող բոլոր հայեցակետերի ստուգացուցակ: Այն նաեւ կարող է լինել օգտակար գործիք ոչ կառավարական կազմակերպությունների համար, որոնք պլանավորում են փոքրամասնությունների կրթության ոլորտում պատրաստել այլընտրանքային հաշվետվություններ: Ընթերցողները կգտնեն, որ Մեկնաբանությունը սկզբունքորեն պահպանում է Ցուցակում ներկայացված կառուցվածքը:

ՄԱՍ I ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1.1 Մեկնաբանության նպատակը

Ներկայումս կրթությունը դիտարկվում է որպես առանձին նպատակ, ինչպես նաև գիտելիքներ, մոտեցումներ եւ արժեքներ փոխանցելու հզոր միջոց: Ոչ մի այլ հարց այդպես ծավալուն չի ներկայացվում Շրջանակային կոնվենցիայում (Ազգային փոքրամասնությունների մասին շրջանակային կոնվենցիա՝ ԱՓՇԿ)՝ երեք կոնկրետ դրույթներով (դրա II բաժնի տասնվեց գործառնական դրույթներից), 12-14-րդ հոդվածներով, ինչպես նաև հավասարությանը եւ միջմշակութային երկխոսությանը վերաբերող ընդհանուր դրույթներում կրթությանը կատարված ակնհայտ հղումներով (6-րդ հոդված): Վերջին տարիներին, «Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» Շրջանակային կոնվենցիայի հարցերով Խորհրդատվական կոմիտեն (այսուհետ՝ Խորհրդատվական կոմիտե) բազմիցս քննարկել է կոնկրետ թեմատիկ հարցերի շուրջ իր փորձը եւ տեսակետները ամփոփելու անհրաժեշտությունը: Այս քննարկումներում կարետր ներդրում արվեց 2003 թվականին Շրջանակային կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելու հինգերորդ տարեդարձը նշելուն նվիրված համաժողովի ընթացքում:² Քննարկված երեք թեմաներն էին՝ մասնակցությունը, զանգվածային լրատվության միջոցները եւ կրթությունը: Այս երեք թեմաների ցանկից Խորհրդատվական կոմիտեն որոշեց սկսել կրթության ոլորտում իր փորձի խորքային վերլուծությունից:

Սույն Մեկնաբանության նպատակն է լուսաբանել երեք առանձին, սակայն փոխկապակցված հարցեր:

- Այն ամփոփում է Խորհրդատվական կոմիտեի փորձը՝ կրթական իրավունքների հետ եւ դրանց համար աշխատելու հարցերում (հիմնականում Շրջանակային կոնվենցիայի 12-14-րդ հոդվածներ) եւ, ինչպես նախատեսված է Շրջանակային կոնվենցիայի 6 (1) հոդվածում, հանդուրժողականության «ոգու» եւ միջմշակութային երկխոսության խթանման ոլորտում կրթության դերի հարցերում: Սույն Մեկնաբանությունը հիմնականում շեշտադրում է կատարում 12-րդ եւ 14-րդ հոդվածների վրա, քանի որ այդ երկու դրույթներն առաջին դիտանցման պարբերաշրջանում հանդիսանում են Խորհրդատվական կոմիտեի դիտանցման գործունեության միջուկը:
- Այն ընդգծում է ազգային զեկույցների տեղեկությունների հարստությունը եւ տարբեր համատեքստերում օգտագործված լուծումների լայն շրջանակը: Եվրոպայի տարբեր երկրների պետական այդպիսի գործելակերպը ներկայացնում է Շրջանակային

² Համաժողովի զեկույցը հրապարակվել է Եվրոպայի խորհրդի կողմից՝ «Շրջանակի լրացում. «Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» Շրջանակային կոնվենցիայի կիրառման դիտանցման հինգ տարիներ» ISBN 92-871-5472-2

կոնվենցիայի իրականացման համապարփակ պատկեր եւ հնարավոր է դարձնում սույն Մեկնաբանության մեջ բարձրացված զանազան կոնկրետ հարցերի հետագա մշակումը: Այն ներկայացնում է հարցեր, որոնք լրացուցիչ ուշադրություն են պահանջում ապագայում՝ Խորհրդատվական կոմիտեի աշխատանքում, Շրջանակային կոնվենցիայի կիրառման եւ Կողմ հանդիսացող պետությունների կողմից զեկույցների ներկայացման ընթացքում, ինչպես նաեւ այլ սուբյեկտների՝ ներառյալ ոչ կառավարական կազմակերպությունների եւ գիտական աշխատողների գործունեությունը:

- Այն փորձում է տեղավորել Խորհրդատվական կոմիտեի աշխատանքը եւ տեսակետները միջազգային երկխոսության ավելի լայն շրջանակներում:
- Այն լուսաբանում է մի քանի դժվարություններ, որոնց հետ Խորհրդատվական կոմիտեն առնչվել է փոքրամասնությունների եւ միջմշակութային կրթության ոլորտում եւ ընտրության տարբերակները, որոնք գիտակցաբար պետք է ընդունեն ներգրավված բոլոր սուբյեկտները՝ ներառյալ Կողմ հանդիսացող պետությունները եւ նրանց կառավարությունները, փոքրամասնությունները, ծնողները եւ ուսանողները (աշակերտները):

Մեկնաբանության մեջ օգտագործվում են Խորհրդատվական կոմիտեի կոնկրետ երկրների վերաբերյալ եզրակացությունները եւ այլ աղբյուրներ՝ Մեկնաբանության յուրաքանչյուր բաժնում ներկայացված եզրահանգումները հիմնավորելու համար:

Խորհրդատվական կոմիտեն հույս ունի, որ Մեկնաբանությունը Կողմ հանդիսացող պետությունների եւ կրթության հետ կապված գործունեության մեջ ներգրավված այլ սուբյեկտների համար կծառայի որպես Շրջանակային կոնվենցիայի գործնական ուղեցույց: Այդ սուբյեկտների շրջանակը ներառում է դասավանդողներին, աշակերտներին կամ ուսանողներին եւ նրանց ծնողներին,³ փոքրամասնություններին եւ նրանց կազմակերպություններին, կենտրոնական, տեղական եւ տարածքային իշխանություններին: Այնուամենայնիվ, հենց սկզբից պետք է պարզ լինի, որ, հաշվի առնելով կրթության բազմաթիվ նպատակները եւ փաստական իրավիճակների բազմաքանակությունը, այդ բնագավառում չկա «մեկ լուծում»:

Սույն Մեկնաբանությունը նպատակ չունի տրամադրել Շրջանակային կոնվենցիայի մեջ ներկայացված փոքրամասնությունների եւ միջմշակութային կրթության բոլոր հայեցակետերի սպառիչ վերլուծություն: Նպատակը դիտանցման առաջին պարբերաշրջանում Խորհրդատվական կոմիտեի փորձի ամփոփումը եւ Խորհրդատվական կոմիտեի աշխատանքում հանդիպած ամենաէական հարցերից մի քանիսի ընդգծումն է: Դիտանցման երկրորդ պարբերաշրջանում

³ Մեկնաբանությունը ներառում է ոչ միայն երեխաների, այլեւ տարիքով ավելի մեծ անձանց (երիտասարդ ուսանողների, մեծահասակների եւ այլն) կրթության հետ կապված հարցեր:

կարող են ընդգրկված լինել նաեւ այլ հարցեր, որոնք ակնառու չէին առաջին պարբերաշրջանի ընթացքում:⁴

Մեկնաբանությունը շեշտադրում է Շրջանակային կոնվենցիայի դերը՝ հավասարակշռման խնդրի, մշակույթի եւ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ինքնության էական տարրերի պահպանման եւ զարգացման գործում, մի կողմից, եւ մյուս կողմից, այդ անձանց բնակավայրը հանդիսացող հասարակություններում նրանց ազատ ինտեգրման եւ մասնակցության հարցում: Խորհրդատվական կոմիտեն հույս ունի, որ սույն Մեկնաբանությունը կարող է օգտագործվել որպես Կողմ հանդիսացող պետություններում համապատասխան կրթական քաղաքականության ծրագրման եւ իրականացման գործիք եւ նաեւ որպես դիտանցման առաջին պարբերաշրջանում Կողմ հանդիսացող պետությունների հետ ծավալված կառուցողական երկխոսության լրացուցիչ տարր:

1.2 Շրջանակային կոնվենցիան՝ որպես Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի անբաժանելի մաս

Ազգային փոքրամասնությունների եւ այդ փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների եւ ազատությունների պաշտպանությունը մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության անբաժանելի մաս է, ինչպես որ նախատեսված է Շրջանակային կոնվենցիայի 1-ին հոդվածում:

«Ազգային փոքրամասնությունների եւ այդ փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների եւ ազատությունների պաշտպանությունը մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության անբաժանելի մաս է, եւ որպես այդպիսին գտնվում է միջազգային համագործակցության շրջանակում»:

Այստեղից հետեւում է, որ փոքրամասնությունների համար *կրթության իրավունքը* եւ *կրթության ոլորտում իրավունքները*, ինչպես երաշխավորված է Շրջանակային կոնվենցիայում, հանդիսանում են կրթության իրավունքների անբաժանելի մաս, ինչպես երաշխավորված է միջազգային փաստաթղթերի մի շարք կոնկրետ դրույթներում՝ ներառյալ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների միջազգային դաշնագիրը, «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան, «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձեւերի վերացման մասին» կոնվենցիան, «Մարդու իրավունքների եւ հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան,

⁴ Այս պատճառով Մեկնաբանությունում հղում է արվում միայն դիտանցման առաջին պարբերաշրջանի նյութերին:

Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիան: Այս դրույթներում ներկայացված են մի շարք տարբեր իրավունքներ՝ ներառյալ.

- անվճար եւ պարտադիր տարրական կրթության սկզբունքը,
- կրթության հավասար հասանելիությունը եւ կրթական համակարգում հավասար հնարավորությունները,
- ծնողների ազատությունը՝ ընտրել, թե ինչ տեսակի կրթություն պետք է ստանան իրենց երեխաները՝ նրանց սեփական կրոնական, բարոյական կամ գաղափարական համոզմունքներին համաձայն,
- անհատների եւ իրավաբանական անձանց իրավունքը հիմնադրել եւ ղեկավարել իրենց սեփական կրթական հաստատությունը, միգրանտ աշխատողների եւ նրանց ընտանիքների լեզվական կրթության իրավունքը:

Ազգային փոքրամասնությունների կրթության իրավունքներին վերաբերող հարցերում մեծ չափով ուղղորդում կարելի է գտնել Ազգային փոքրամասնությունների կրթական իրավունքների վերաբերյալ ԵԱՀԿ Հասագայի առաջարկություններում: Կրթության մեջ փոքրամասնությունների լեզուներին վերաբերող հարցերի առումով Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիան տրամադրում է լրացուցիչ ուղղորդում:

Շրջանակային կոնվենցիան ապահովում է «ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց» իրավունքները: Պարզ է, որ այս «անձինք» կարող են լինել տղամարդիկ կամ կանայք, երեխաներ կամ մեծահասակներ: Իհարկե, Կոնվենցիայի դրույթներում հղում է արվում ոչ միայն դպրոցների պաշտոնական գործունեությանը, այլ նաեւ կրթությանը եւ կրթական համակարգերին՝ ավելի լայն իմաստով: Վերջին տարիներին, Խորհրդատվական կոմիտեն դարձել է առավել զգայուն տարբեր ազգային փոքրամասնությունների կամ փոքրամասնությունների ներսում խմբերի, տղամարդկանց եւ կանանց, քաղաքացիների եւ քաղաքացի չհանդիսացող անձանց համար իրավունքների կիրառման տարբեր դեպքերի նկատմամբ:⁵

⁵ Օրինակ՝ Սլովակիայի Հանրապետությունը իր ACFC/SR(99)8 Ազգային զեկույցում ընդգրկել է տեղեկատվություն գնչու կանանց համար հատուկ կրթական միջոցառումների մասին: Իր ACFC/SR(99)13 պետական Ազգային զեկույցում Միացյալ Թագավորությունը նշել է, որ. «Կառավարությունը մտահոգված է դպրոցներից հեռացվող ... էթնիկ փոքրամասնություններին պատկանող ... աշակերտների... հատկապես աֆրիկյան-կարիբյան ծագում ունեցող տղաների... անհամամասնական թվի կապակցությամբ:» Միացյալ Թագավորության վերաբերյալ իր ACFC/INF/OP/I(2002)006 եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն բարձրագույն կրթության հասանելիության առումով նշել է, որ «մինչդեռ որոշակի էթնիկ խմբեր լավ են ներկայացված, այլ խմբեր, ինչպիսիք են՝ Բանգլադեշի կանայք եւ աֆրիկյան եւ աֆրո-կարիբյան ծագում ունեցող տղամարդիկ շարունակում են զգալիորեն թերի ներկայացված լինել» (85-րդ

Այնուամենայնիվ, Շրջանակային կոնվենցիան զբաղվում է ոչ միայն փոքրամասնությունների կրթության իրավունքներով եւ, հատկապես, կրթության որոշակի տեսակով: Այն հավասարապես կարեւոր է մեծամասնություն կազմող բնակչության շրջանում փոքրամասնությունների լեզվի, մշակույթի եւ ավանդույթների մասին տեղակացվածությունը եւ գիտելիքները խթանելու համար:⁶ Ավելին, 14 (3) հոդվածը նախատեսում է, որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց, ում պետք է դասավանդվի փոքրամասնության լեզուն կամ ուսուցում ստանան այս լեզվով, կրթական իրավունքները չպետք է հակասեն պետության պաշտոնական լեզվի ուսումնառությանը եւ դասավանդմանը:

պարբերություն):

⁶ Տե՛ս Կիպրոսի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2002)4 եզրակացության 30-րդ պարբերությունը: Այլ եզրակացություններում լուսաբանվում է տարբեր մասնագիտական խմբերին պատկանող անձանց կրթության անհրաժեշտությունը: Այս իրավիճակը առկա է Ալբանիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2003)004 եզրակացությունում, որտեղ Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է գնչուների եւ եգիպտական համայնքներում իրավիճակի եւ կարիքների մասին կրթության անհրաժեշտությունը այնպիսի մասնագիտական խմբերի շրջանում, ինչպիսիք են՝ օրինապահ մարմինների ծառայողները, դատական մարմինների ծառայողները եւ զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչները՝ հանդուրժողականությունը խթանելու նպատակով (94-րդ պարբերություն):

Ինչպես արդեն նշվել է, կրթության իրավունքն ինքնուրույն իրավունք է, սակայն այն նաև կարելի է որպես բազում այնպիսի այլ իրավունքներ ամբողջությամբ կիրառելու նախապայման, ինչպիսիք են՝ մասնակցության, ազատ արտահայտվելու, միավորումներ կազմելու եւ մյուս իրավունքները: Այդ պատճառով Շրջանակային կոնվենցիայի տեղի կարելիությունը մարդու իրավունքների վերաբերյալ դրույթների շղթայում էական է, որպես ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների ամբողջական շրջանակ: Կրթության ոլորտում պլանավորման եւ գործունեության ժամանակ պետք է հաշվի առնվի այդ տարբեր հարթակներում կատարվող աշխատանքը՝ ներառյալ Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) պայմանագրերի իրականացումը հսկող մարմինները, ՄԱԿ-ի՝ կրթության իրավունքի հարցերով հատուկ զեկուցողի գրասենյակը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը եւ Եվրոպայի խորհրդի մարմինները (ինչպիսիք են՝ Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կիրառումը դիտանցող փորձագետների կոմիտեն, Դպրոցական, արտալսարանային եւ բարձրագույն կրթության հարցերով տնօրինությունը եւ դրա Լեզվական քաղաքականության բաժինը): *Կրթության իրավունքը եւ կրթության ոլորտում* իրավունքները պետք է նաև դիտարկվեն մարդու իրավունքների վերաբերյալ կրթության եւ մասնավորապես Մարդու իրավունքների վերաբերյալ ընթացող համաշխարհային ծրագրի շրջանակներում պետությունների պարտավորությունների առավել լայն համատեքստում:⁷

1.3 Կրթության նպատակները

Բազմազգ հասարակություններում կրթության նպատակները թույլ են տալիս մեզ Շրջանակային կոնվենցիայի շրջանակներում կրթությունը դիտարկել որպես բազմակի եւ երբեմն հակասական նպատակներ ունեցող՝ նպատակներ, որոնք պետք է ներդաշնակեցվեն եւ հավասարակշռվեն: Կրթության ոլորտում կան շատ տարբեր շահագրգիռ կողմեր. կրթություն ստացողները, դասավանդողները, ծնողները, փոքրամասնությունների խմբերը, տեղական, տարածքային եւ կենտրոնական իշխանությունները: Նրանց կարիքները եւ ձգտումները կարող են տարբեր լինել եւ դրանք պետք է մշտապես գնահատվեն եւ հնարավորին չափ համապատասխանեցվեն: «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան առաջնային է համարում երեխայի կարիքներն ու ցանկությունները, մի տարածաչափ, որը բացակայում էր ավելի վաղ ժամանակաշրջանի փաստաթղթերում: Սա շատ կարելի է կրթության ոլորտում, որտեղ այլ միջազգային

⁷ Այդ միջոցառումների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվություն եւ դրանց ամփոփ նկարագիրը ստանալու համար տե՛ս ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեա, Մարդու իրավունքների վերաբերյալ կրթության համաշխարհային ծրագրի առաջին փուլի (2005-2007) գործողությունների պլանի վերանայված նախագիծ, A/59/525/Rev.1 (2005 թվականի մարտի 2-ը):

փաստաթղթերում նախկինում նախապատվություն էր տրվում ծնողների կամ դասավանդողների շահերին եւ տարբերակներին՝ երեխայի տեսակետների հաշվին:

Կրթության նպատակները լայնորեն ներկայացվում են «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 29-րդ հոդվածում: Այն նախատեսում է, որ.

«1. Կողմ հանդիսացող պետությունները համաձայնում են, որ երեխայի կրթությունը պետք է ուղղված լինի.

ա) Երեխայի անձի, տաղանդների եւ մտավոր ու ֆիզիկական կարողությունների զարգացմանը՝ ներուժի լիարժեք օգտագործմամբ,

բ) Մարդու իրավունքների եւ հիմնարար ազատությունների եւ Միավորված ազգերի կազմակերպության Խարտիայում ամրագրված սկզբունքների նկատմամբ հարգանքի ձեւավորմանը,

գ) Երեխայի ծնողների, նրա մշակութային ինքնության, լեզվի եւ արժեքների նկատմամբ, երեխայի բնակության երկրի, երեխայի ծագման հնարավոր երկրի ազգային արժեքների, եւ երեխայի սեփական քաղաքակրթությունը չհանդիսացող քաղաքակրթությունների նկատմամբ հարգանքի ձեւավորմանը,

դ) Երեխայի նախապատրաստմանն ազատ հասարակության մեջ պատասխանատու կյանքի համար՝ փոխըմբռնման, խաղաղության, հանդուրժողականության, սեռերի հավասարության եւ բոլոր ժողովուրդների, էթնիկ, ազգային եւ կրոնական խմբերի եւ բնիկ անձանց նկատմամբ բարեկամության ոգով, Բնական միջավայրի հանդեպ հարգանքի ձեւավորմանը [...]:»:

Այդ նպատակներից մի քանիսը, ինչպիսին է՝ երեխայի լեզվական կարողությունների զարգացումը, համարվում են առաջնային կարեւորություն ունեցող: Այս դեպքերում կրթությունը դիտարկվում է որպես այլ նպատակներին հասնելու համար ծառայող գործիք (օրինակ՝ աշխատանք գտնելու կամ որոշումների կայացմանը մասնակցելու):

Կրթության այլ նպատակները համարվում են առաջնային այն առումով, որոնք նրանք ինքնին կարետր են, նույնիսկ եթե դրա համար չկա այլ տրամաբանական կամ տնտեսական հիմնավորում: Սա տեղի է ունենում երեխայի ինքնության հանդեպ հարգանքի ձեւավորման ժամանակ:

Ներկայումս երեխայի՝ որպես առանձին կարիքներ եւ կարողություններ ունեցող անհատի, մեր ընկալումը վերաճեափոխել է կրթության ոլորտում ընդգրկված տարբեր սուբյեկտների կարիքների շրջանակներում մեր առաջնահերթությունները: Հետեւաբար, կրթական բոլոր

ծրագրերը պետք է հաշվի առնեն երկու տեսակի նպատակներ, սակայն դա պետք է անեն, փորձելով ապահովել երեխաների շահերը, ինչպես նախատեսված է «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայում:⁸ Իհարկե, կարելի է հիմնական նպատակների միջև տարբերակումը փոքր-ինչ ձեւական է: Երեխայի լեզվական ինքնության նկատմամբ հարգանքը հանդիսանում է, օրինակ՝ երկլեզվության եւ բազմալեզվության լրացման նախապայման, այսինքն՝ այնպիսին, որը զարգացնում է հզորացնում է երեխայի ճանաչողական եւ հուզական կարողությունները, եւ տարբեր լեզուները ամրապնդում են մեկը մյուսին եւ, ուստի, լեզվական ինքնությունը միաժամանակ թե՛ գործիք է, եւ թե՛ առանձին նպատակ է: Հարկ է նշել, որ *շարքի պետություններ են իրենց զեկույցներում դիտարկում կրթության նպատակների հարցը*: Որոշ պետություններ իսկապես դիտարկում են կրթության սկզբունքները եւ կրթական ծրագրերը՝ համաձայն Շրջանակային կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի:⁹ Խորհրդատվական կոմիտեն քննարկել է փոքրամասնությունների կրթության նպատակները նաեւ երբ նշել է, որ սերբական փոքրամասնության դպրոցները գոյություն են ունեցել մեկ հարյուրամյակից ավելի եւ ունեցել են ոչ միայն «կրթական գործառույթ, այլ նաեւ նպաստել են սերբական ինքնության արտահայտմանը այս փոքրամասնության ավանդական բնակավայր հանդիսացող տարածքներում»:¹⁰

1.4 Շրջանակային կոնվենցիայի 4-6-րդ հոդվածների կարելությունը

Ծնողները ցանկանում են, որ իրենց երեխաները բարձրորակ կրթություն ունենան, որը նրանց համար կապահովի հավասար հասանելիություն եւ վերաբերմունք, եւ երեխաներին հնարավորություն կտա զարգացնել իրենց կարողությունները եւ անձնական հատկանիշները, դառնալ իրենց բնակության վայր հանդիսացող հասարակությունների լիարժեք անդամներ եւ ապրել արժանապատիվ կյանքով: Բոլոր պետությունները շահագրգռված եւ պարտավորված են այդպիսի միջոցառումները խրախուսել ու դյուրացնել եւ իրենց տարածքում ապահովել սոցիալական համախմբվածություն: Բացի կրթության իրավունքը եւ կրթության ոլորտում իրավունքները երաշխավորող կոնկրետ դրույթներից (12-14-րդ հոդվածներ), Շրջանակային կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում կրթությունը ներկայացվում է որպես հատուկ կարելություն ունեցող ոլորտ՝ հաշվի առնելով հանդուրժողականության ոգու եւ միջմշակութային երկխոսության անհրաժեշտությունը:

⁸ Լրացուցիչ տեղեկությունների համար տե՛ս Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտե, թիվ 1 Ընդհանուր մեկնաբանություն, Կրթության նպատակները (2003թ.)

⁹ Տե՛ս, օրինակ՝ Էստոնիայի ACFC/SR(99)16 Ազգային զեկույցը, 30-31-րդ պարբերությունները, որտեղ քննարկվում են Էստոնիայի «Կրթության մասին» ակտի նպատակները, ինչպես նաեւ Շվեյցարիայի ACFC/SR(2001)2 Ազգային զեկույցը, 153-րդ պարբերությունը, միջմշակութային շփման եւ հանդուրժողականության խթանման համար կրթության կարելության վերաբերյալ:

¹⁰ Տե՛ս Գերմանիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2002)008 եզրակացությունը, 59-րդ պարբերությունը:

«1. Կողմերը խրախուսում են հանդուրժողականության ոգին եւ միջմշակութային երկխոսությունը եւ ձեռնարկում են արդյունավետ միջոցառումներ՝ խթանելու համար փոխադարձ հարգանքը եւ փոխըմբռնումն ու համագործակցությունը իրենց տարածքում ապրող բոլոր անձանց միջեւ՝ անկախ այդ անձանց էթնիկ, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական ինքնությունից, մասնավորապես՝ կրթության, մշակույթի եւ զանգվածային լրատվության միջոցների ոլորտում:

2. Կողմերը պարտավորվում են ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ պաշտպանելու համար անձանց, ովքեր կարող են ենթարկվել սպառնալիքների կամ խտրական գործողությունների, թշնամանքի կամ բռնության իրենց էթնիկական, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական ինքնության պատճառով:»:

4-րդ, 5-րդ եւ 6-րդ հոդվածները կազմում են պետությունների հիմնական պարտավորությունների ամբողջականությունը:

Կրթության ոլորտում 4-րդ հոդվածը երաշխավորում է կրթության հավասար հասանելիությունը եւ արգելում է խտրականությունը: Այն նաեւ բացատրում է, որ Կողմ հանդիսացող պետությունները պարտավորվում են, անհրաժեշտության դեպքում, ձեռնարկել դրական միջոցներ՝ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ամբողջական եւ արդյունավետ հավասարությունը խթանելու համար: Սա չի կարող բավարար չափով ընդգծվել: Շրջանակային կոնվենցիան ենթադրում է, որ պետություններն ակտիվորեն իրականացնում են Կոնվենցիայում ներկայացված նպատակները: Պասիվ վերաբերմունքը կարող է հավասարազոր լինել Կոնվենցիայի շրջանակներում նախատեսված պարտավորությունները խախտելուն: Սրա օրինակներն են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց կրթության եւ կրթության ոլորտում իրավունքներ երաշխավորող օրենսդրության կամ ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ ժամանակավոր կամ ոչ համակարգված բնույթ կրող կանոնների բացակայությունը:¹¹ Այդպիսի՝ համապատասխան եւ անհրաժեշտ միջոցները, որոնք կիրառվում են փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ամբողջական եւ արդյունավետ հավասարությունը խթանելու համար, որպես այդպիսին չեն համարվում մեծամասնության կամ այլ խմբերի խտրականության գործողություններ (հոդված 4.3): Կրթության հավասար հասանելիությունը կարգավորվում է 12(3) հոդվածով:

5-րդ հոդվածում մանրամասն ներկայացնում է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց մշակույթի եւ ինքնության էական տարրերը պահպանելու եւ զարգացնելու

¹¹ Տե՛ս, օրինակ՝ Իտալիայի ACFC/INF/OP/I(2002)007 եզրակացությունը, 58-րդ պարբերությունը, որտեղ Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ փոքրամասնությունների լեզուների դասավանդումը պետք է լինի ավելի շուտ համակարգված ծրագրերի մաս, քան սուսկ առանձին փորձարարական միջոցառումներ: Շվեդիայի ACFC/INF/OP/I(2003)006 եզրակացության 60-րդ պարբերության համաձայն՝ Խորհրդատվական կոմիտեն քննադատել է երկլեզու կրթության օրենսդրական երաշխիքների բացակայությունը Սաամի ազգությունից բացի այլոց համար՝ չնայած այդ առումով հստակ պահանջի գոյությանը:

համապատասխան պայմանները խթանելու անհրաժեշտությունը: 12-14-րդ հոդվածներում ներկայացված է կրթության ոլորտում դրա նշանակության լրացուցիչ բացատրությունը:

4-րդ եւ 5-րդ հոդվածների կարեւորությունը, ինչպես արդեն նշվել է, այն է, որ դրանցում բացատրվում է, որ կրթության ոլորտում ակտիվ եւ հետետղական քաղաքականությունն անհրաժեշտ է Շրջանակային կոնվենցիայի դրույթների իրականացման համար:

Հստակ եւ հետետղական օրենսդրական եւ ինստիտուցիոնալ երաշխիքների պահանջից բացի՝ կրթության ոլորտում տարրական տվյալների գոյությունը հանդիսանում է ցանկացած ակտիվ կրթական քաղաքականության նախապայման: Այդ դրույթներն իրականացնելու համար (մասնավորապես, 5-րդ, 12-րդ եւ 14-րդ հոդվածները) Կողմ հանդիսացող պետություններին անհրաժեշտ է ունենալ համապատասխան տվյալներ իրենց երկրներում ապրող տարբեր խմբերի, ինչպես նաեւ կրթության ոլորտում նրանց կարիքների եւ ձգտումների մասին: Խորհրդատվական կոմիտեն զգայուն է եղել մեկ փոքրամասնության խմբում տարբեր անհատների եւ խմբերի իրարից տարբերվող կարիքների հանդեպ: Քաղաքային միջավայրերում ապրող կենտրոնացված խմբերի եւ անհատների կարիքները եւ ակնկալիքները կարող են տարբերվել ցրված փոքրամասնությունների կամ գյուղական բնակչության կարիքներից եւ ակնկալիքներից: Այդ իսկ պատճառով կրթության ոլորտում քաղաքականություն ծրագրելիս եւ իրականացնելիս պետք է հաշվի առնել փոքրամասնություններին պատկանող անձանց արդյունավետ մասնակցության իրավունքը երաշխավորող 15-րդ հոդվածը՝ ապահովելու համար փոքրամասնության խմբերի տարբեր հատվածների կարիքների եւ ցանկությունների բազմազանությունը: Խորհրդատվական կոմիտեն հետետղականորեն ընդգծել է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող ազատ ինքնանույնականացման սկզբունքին հետեւելու անհրաժեշտությունը եւ ժողովրդագրական, էթնիկական եւ այլ անձնական տվյալների մշակման համապատասխան երաշխիքների գոյությունը՝ համաձայն Շրջանակային կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի: Միաժամանակ կարեւոր է, որպեսզի քանակական եւ որակական գործիքների համակցության միջոցով պետությունները կրթության ոլորտում շահագրգիռ կողմերի հետ միասին կատարեն կարիքների գնահատում:¹² Ազգային մակարդակով հիմնական տվյալների կարեւորությունը աճում է կրթության ոլորտի աճող ապակենտրոնացմանը զուգընթաց: Այդպիսի հիմնական տվյալների բացակայությունը չի կարող օգտագործվել որպես, օրինակ, փոքրամասնությունների կրթության ոլորտում անգործության արդարացում:

Խորհրդատվական կոմիտեն հաճախ նշել է սեռական պատկանելիության հիման վրա

¹² Նաեւ հնարավոր է, որ գիտական աշխատողները եւ ոչ կառավարական կազմակերպությունները կարողանան օգնել այդպիսի տվյալների հավաքագրման եւ գնահատման գործում: Տե՛ս, օրինակ՝ Վոյեվոդինայի Մարդու իրավունքների Կենտրոնի «Վոյեվոդինայում ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց կրթության իրավունքը» զեկույցը, Նովի Սադ, 2005թ.:

առանցնացված տեղեկատվության բացակայությունը Ազգային զեկույցներում եւ որպես հետեւանք՝ նաեւ Խորհրդատվական կոմիտեի շատ եզրակացություններում: Որոշ դեպքերում սա հանդիսանում է կրթության եւ փոքրամասնության՝ որպես ամբողջություն, վերաբերյալ հիմնական տվյալների բացակայության արդյունք (որոշ երկրներում տվյալների հավաքագրման իրավաբանական խոչընդոտների պատճառով): Այլ երկրներում այդպիսի տվյալներ գոյություն ունեն, սակայն դրանք չեն արտացոլում կրթական համակարգում աղջիկների ու տղաների, տղամարդկանց եւ կանանց դիրքերը եւ ձեռքբերումները: Կրթական ոլորտում տղամարդկանց եւ կանանց միջեւ տարբերությունները հաճախ հանդիսանում են զբաղվածության հասանելիության եւ կարգավիճակի տարբերության արդյունք եւ պետք է ակտիվ կերպով դիտանցվեն: Սեռերի դերի վերաբերյալ բացասական կարծրատիպերը՝ թե՛ մեծամասնության, եւ թե՛ փոքրամասնության շրջանում պետք է բացահայտվեն եւ հանրորեն քննարկվեն եւ պետք է իրականացվեն համաձայնեցված միջոցառումներ դրանք վերացնելու համար՝ համաձայն «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձեւերի վերացման մասին» կոնվենցիայով՝ Կողմ հանդիսացող պետությունների կողմից ստանձնած պարտավորությունների (հոդված 5):¹³

Շրջանակային կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով պահանջվում է, որ Կողմ հանդիսացող պետությունները խրախուսեն տվյալ պետությունում բնակվող տարբեր խմբերի նկատմամբ հանդուրժողականությունը եւ փոխըմբռնումը: Կրթության ոլորտում դա պահանջներ է առաջ քաշում թե՛ կրթության բովանդակության, եւ թե՛ կրթության ձեւի, մանկավարժների, կառույցների եւ հաստատությունների ընտրության առումով: 6-րդ եւ 12-րդ հոդվածների միջեւ կապն ուժեղ է այն առումով, որ երկու դրույթներն ել հաստատում են Շրջանակային կոնվենցիայի հիմնական բարոյական նորմերը, որպես միջմշակութային երկխոսության, փոքրամասնությունների՝ ավելի լայն հասարակության մեջ ինտեգրման եւ սոցիալական համախմբվածության նորմերի առումով: Կողմ հանդիսացող պետությունները պետք է կանոնավոր կերպով վերանայեն այնպիսի առարկաների ուսումնական ծրագրերը եւ դասագրքերը, ինչպիսիք են՝ պատմությունը, կրոնը եւ գրականությունը, սակայն այդպիսի վերանայումները պետք է ընդգրկեն նաեւ ամբողջ ուսումնական ծրագիրը՝ մշակույթների եւ ինքնությունների բազմազանության արտացոլումը եւ հանդուրժողականության ու միջմշակութային հաղորդակցության խթանումն ապահովելու համար: Պատմության դասավանդման առումով Խորհրդատվական կոմիտեն հիշեցնում է այս ոլորտում Եվրոպայի խորհրդի երկարաժամկետ միջոցառումները: Այդ միջոցառումները կենտրոնանում են պատմության դասագրքերից կարծրատիպերը եւ նախապաշարմունքները

¹³ Տե՛ս նաեւ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձեւերի վերացման մասին կոնվենցիայի 14 հոդվածը, որը նվիրված է կոնկրետ կրթության ոլորտում հավասար իրավունքների հարցին՝ ներառյալ նույն ուսումնական ծրագրերից, նույն քնություններից, նույն չափանիշներին համապատասխանող որակավորումներ ունեցող դասախոսական կազմի ծառայություններից եւ նույն որակի դպրոցական տարածքից եւ սարքավորումներից օգտվելու հնարավորությունը:

դուրս մղելու եւ պատմության տեսանկյունից քննադատական մտածելակերպի ներուժի վրա: Մինչդեռ միջմշակութային գիտելիքի եւ երկխոսության տարրերի ուսումնական ծրագրերի ներմուծումը, ինչպես նաեւ ուսումնական ծրագրերի վերանայման անհրաժեշտությունը՝ հատկապես պատմության եւ կրոնի ոլորտում, հաճախ ներառվել են Խորհրդատվական կոմիտեի եզրակացություններում, հարկ է նշել, որ Խորհրդատվական կոմիտեն առիթ չի ունեցել մանրամասնորեն արտահայտվել կրոնական հաստատությունների կողմից առաջարկվող կրոնական կրթության հարցի վերաբերյալ:¹⁴

Միջազգային իրավունքում հաստատված սկզբունքով պահանջվում է, որ, մի կողմից, ծնողները կարող են ընտրել կրթության տեսակը, որ ստանալու են նրանց երեխաները՝ համաձայն իրենց սեփական կրոնական, բարոյական կամ գաղափարական համոզմունքների (տե՛ս Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 26-րդ հոդվածը, 3-րդ պարբերությունը եւ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 2-րդ հոդվածը) եւ, մյուս կողմից, որ այդ տեղեկատվությունը եւ գիտելիքները պետք է հաղորդվեն օբյեկտիվ, քննադատական եւ բազմակարծ եղանակով:¹⁵ Այս առումով կարելի է հիշեցնել ԵԱՀԿ Վիեննայի փաստաթղթի (1989թ.)՝ կրթության ոլորտում կրոնի վերաբերյալ մանրամասն դրույթները, որոնք ներառում են յուրաքանչյուրի՝ իր նախընտրած լեզվով կրոնական կրթություն տրամադրելու եւ ստանալու իրավունքը (պարբերություն 16): Այս բոլոր միջազգային փաստաթղթերում խրախուսվում է փոխըմբռնումն ու երկխոսությունը խմբերի ներսում եւ աբսոլյուտիզմի, անհանդուրժողականության եւ ատելության ճնշումը:

Շրջանակային կոնվենցիայի 7-րդ եւ 8-րդ հոդվածներով ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար երաշխավորվում են կրոնի ազատությունը, ինչպես նաեւ կրոնը

¹⁴Բուլղարիայի ACFC/SR(2GG3)GG1 Ազգային զեկույցում առկա է Բուլղարիայի ուսումնական ծրագրերում միջմշակութային տարրերի բավարար ներգրավվածության պակասի մասին ինքնաքննադատական գնահատական, ինչպես նաեւ տեղեկություններ ոչ կառավարական կազմակերպության (Մարդու իրավունքների հիմնադրամի միջէթնիկական նախաձեռնություն) ցանքերը՝ այդ անհրաժեշտությունը կրթության ոլորտ ուղղորդելու մասին: Շվեյցարիայի ACFC/SR(2GG1)2 Ազգային զեկույցի մեջ նշվում է Շվեյցարական հեռարձակող ընկերության՝ SSR՝ տարբեր կրոնների վերաբերյալ հեռարձակումների շարքերի միջոցով իրականացվող միջոցառումների մասին՝ միջմշակութային փոխըմբռնումը խրախուսելու համար: Սա ցույց է տալիս զանգվածային լրատվության միջոցների, եւ մասնավորապես, հեռուստատեսության դերը որպես կրթական գործիքներ: Հայաստանի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/1(2GG3)GG1 եզրակացության մեջ նշվում է (12-րդ հոդվածում), որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց մշակույթը, պատմությունը, կրոնը եւ ավանդույթները ուսուցանվում են միայն հատուկ կիրակնօրյա դպրոցներում եւ «ոչ որպես ուսուցման ընդհանուր ծրագրի մաս»:

¹⁵ Կյելդսենի, Բուսկ Մադսենի եւ Պեդերսենի գործը ընդդեմ Դանիայի, ՄԻԵԴ, Շարք Ա, թիվ 23, 1976թ., 5Գ պարբերություն եւ Հարթիկայնեն ընդդեմ Ֆինլանդիայի, Հաղորդագրություն թիվ 4Գ/1978. Այդ վերջին գործում Մարդու իրավունքների կոմիտեն եզրակացրեց, որ պարտադիր կրոնական կրթությունը (կամ կրոնի պատմությունը եւ էթիկան) համապատասխանում է Քաղաքացիական եւ քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 18(4) հոդվածին, միայն եթե այդպիսի դասավանդումը իրականացվում է չեզոք եւ օբյեկտիվ կերպով եւ դրանով հարգվում են ծնողների եւ խնամակալների համոզմունքները՝ ներառյալ այն դեպքը, երբ նրանք ոչ մի կրոնի չեն դավանում:

արտահայտելու եւ կրոնական հաստատություններ, կազմակերպություններ եւ ընկերակցություններ ստեղծելու իրավունքը: Վերջինը նշված իրավունքը նաեւ սահմանված է «Մարդու իրավունքների եւ հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի Լրացուցիչ արձանագրության 2-րդ հոդվածում ամրագրված կրթության իրավունքում:¹⁶ Համաձայն Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածի՝ իրավունքների չարաշահումը արգելելու վերաբերյալ, կրոնի դասավանդումը կամ կրոնական կրթությունը կամ, իհարկե, կրթության որեւէ այլ տեսակ չպետք է հանգեցնեն այլ մարդկանց իրավունքների խախտմանը (անկախ նրանից, թե նրանց կրոնական համոզմունքները նույն են, թե տարբեր): Բացի վերոհիշյալ դպրոցական առարկաներից, դպրոցական բոլոր առարկաները՝ ներառյալ մաթեմատիկան, մարմնամարզությունը, երաժշտությունը եւ արվեստը, նույնպես պետք է վերանայվեն եւ հարմարեցվեն տարբեր մշակույթների եւ միջմշակութային տեսանկյունից:

¹⁶ Լրացուցիչ Արձանագրության 2-րդ հոդվածում նշված է, որ. «Ոչ մեկին չի կարելի մերժել կրթության իրավունքը: Պետությունը կրթության եւ ուսուցման բնագավառում իր ստանձնած ցանկացած գործառույթ իրականացնելիս հարգում է ծնողների՝ զավակների համար իրենց կրոնական ու գաղափարական համոզմունքներին համապատասխան կրթություն եւ ուսուցում ապահովելու իրավունքը»: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մի քանի առիթներով հնարավորություն է ունեցել իր կարծիքը հայտնել սույն դրույթի վերաբերյալ:

ՄԱՍ II ՇՐՋԱՆԱԿԱՅԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ՝ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՏՈՒԿ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

2.1 Շրջանակային կոնվենցիայի 12-րդ հոդված

«12(1). Կողմերը, անհրաժեշտության դեպքում, կրթության եւ գիտական ուսումնասիրությունների բնագավառում միջոցներ են ձեռնարկում իրենց ազգային փոքրամասնությունների եւ մեծամասնության մշակույթի, պատմության, լեզվի եւ կրոնի վերաբերյալ գիտելիքներն ամրապնդելու ուղղությամբ:

12(2). Այս համատեքստում Կողմերը, ի թիվս այլ հնարավորությունների, տրամադրում են հավասար հնարավորություններ ուսուցիչների վերապատրաստման եւ դասագրքերի հասանելիության համար եւ օժանդակում են տարբեր համայնքների ուսանողների եւ ուսուցիչների միջեւ շփումներին:

12(3). Կողմերը պարտավորվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար, բոլոր մակարդակներով, խթանել կրթության հասանելիության հավասար հնարավորությունների ապահովումը:

2.1.1 Բացատրական զեկույց

«Պարբերություն 71. Սույն հոդվածը նպատակ ունի միջմշակութային տեսանկյունից խթանելու թե՛ ազգային փոքրամասնությունների եւ թե՛ մեծամասնություն կազմող բնակչության մշակույթի, պատմության, լեզվի եւ կրոնի մասին գիտելիքները (տե՛ս 6-րդ հոդված, 1-ին պարբերություն): Նպատակն է ստեղծել հանդուրժողականության եւ երկխոսության մթնոլորտ, ինչպես նշված է Շրջանակային կոնվենցիայի նախաբանում եւ Պետությունների ու կառավարությունների ղեկավարների՝ Վիեննայի հայտարարության II հավելվածում: Երկրորդ պարբերությունում նշված ցուցակը սպառնիչ չէ, միեւնույն ժամանակ «դասագրքերի հասանելիություն» բառերը հասկացվում են որպես դասագրքերի հրատարակումը եւ այլ երկրներում դրանց գնումը ներառող: Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար բոլոր մակարդակներում կրթության հասանելիության հավասար հնարավորություններ խթանելու պարտավորությունը արտահայտում է Վիեննայի հայտարարությունում արտացոլված մտահոգությունը:

2.1.2 Հիմնական հարցեր

Պետությունների կողմից տրամադրվող տեղեկատվության հիմնական մասը, ինչպես նաև կրթության ոլորտում Խորհրդատվական կոմիտեի մեկնաբանությունների մեծ մասը ներառված է 12-րդ հոդվածի ներքո: Բացի կրթության ոլորտին (ժամանակի, վայրի եւ բովանդակության առումով) վերաբերող հարցերից՝ ազգային զեկույցներում եւ Խորհրդատվական կոմիտեի եզրակացություններում արձարծվում են երեք հիմնական հարցեր: Դրանցում պահպանվում է 12-րդ հոդվածի կառուցվածքը՝

- ա) Կրթության՝ տարբեր մշակույթների եւ միջմշակութային հեռանկարի խթանում,
- բ) ուսուցիչների վերապատրաստում, դասագրքերի հասանելիություն եւ բազմամշակութային շփումներ,
- գ) կրթության հասանելիության հավասար հնարավորություններ:

Կրթության շրջանակը

Պետությունները զեկույցները ներկայացնում են *կրթության լայն ընկալման հիման վրա*: Սա նաև Խորհրդատվական կոմիտեի մոտեցումն է: Կրթության հասկացության շրջանակների մեջ մտնում է ոչ միայն տարրական պարտադիր դպրոցական համակարգը, այլ նաև նախադպրոցական կրթությունը, բարձրագույն կրթությունը, գիտահետազոտական աշխատանքը, մասնագիտական կրթությունը, մեծահասակների համար նախատեսված կրթությունը, մասնագիտական խմբերի ուսուցումը (ներառյալ իրավաբանական ոլորտի աշխատողներին, ոստիկանությանը, լրագրողներին, պետական պաշտոնյաներին եւ քաղաքական գործիչներին) եւ կրթական գործունեությունը արտալսարանային ժամերին (այսպես կոչված կիրականօրյա դպրոցները եւ ամառային ճամբարները): Օրինակ՝ Խորհրդատվական կոմիտեի եզրակացության վերաբերյալ իր մեկնաբանություններում, Մոլդովայի Կառավարությունը նշել է.

«Կրթության մասին» օրենքում չկա «կիրականօրյա դպրոց» տերմինը, մինչդեռ նախաբանում տրված է կրթական համակարգի ընդհանուր սահմանումը, որը ներառում է «տարբեր տեսակի եւ սեփականության տարբեր ձեւեր ունեցող կրթական հաստատությունների ցանցը...»: Այն թույլ է տալիս «կիրականօրյա դպրոցը» դիտարկել որպես դասավանդման եւ կրթական հանրային հաստատություն, որը գործում է 34-րդ հոդվածի համաձայն լրացուցիչ (արտալսարանային) հաստատությունների ցանցում:

Մոլդովայի կողմից Շրջանակային կոնվենցիայի իրականացման մասին՝ Նախարարների

կոմիտեի կողմից 2003 թվականի հունվարի 15-ին ընդունված ResCMN(2003)4 բանաձեռում Նախարարների կոմիտեն նշել է.

Կրթության ոլորտում էական նշանակություն ունի խորհրդակցել զանազան ազգային փոքրամասնությունների հետ՝ նրանց հատուկ կարիքներին հավասարակշռված կերպով արձագանքելու առումով եւ նրանց համար ապահովելով առկա ռեսուրսների հավասար հասանելիությունը: Պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել համեմատաբար սակավաթիվ փոքրամասնություններին եւ նրանց, ովքեր աջակցություն չեն ստանում իրենց ազգակից պետության կողմից:

Նախադպրոցական կրթության կարելության առումով, Սլովակիայի վերաբերյալ եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն նշել է, որ «այս նպատակին հասնելու համար կարելու է ապահովել, որ կրթական համակարգը արտացոլի եւ ամբողջապես հաշվի առնի համապատասխան փոքրամասնության լեզուն եւ մշակույթը [...]: Այդպիսի մոտեցումը նաեւ կօգներ բարձրացնել ազգությամբ գնչու ծնողների եւ դպրոցների միջեւ փոխըմբռնման մակարդակը: Այս կապակցությամբ, փոքրամասնությունների կողմից նախադպրոցական մակարդակով ձեռք բերված փորձը հաճախ շատ կարելու է: Հաշվի առնելով, որ վերջին տարիներին Սլովակիայում կտրականապես նվազել է մանկապարտեզներ հաճախող գնչու երեխաների համամասնությունը՝ Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է գնչուների համար մանկապարտեզներում հնարավորությունները բարելավելուն ուղղված նախաձեռնությունները եւ հույս է հայտնում, որ դրանք դրական ազդեցություն կունենան տեղական մակարդակով իրականացվող համապատասխան գործելակերպի վրա»:¹⁷ Նախադպրոցական կրթության հարցը նաեւ հստակ կերպով քննարկվում է Շրջանակային կոնվենցիայի վերաբերյալ Բացատրական զեկույցում՝ 14(2) հոդվածի հետ կապված (տե՛ս ստորեւ):

Մինչդեռ Կողմ հանդիսացող պետությունների մեծ մասի զեկույցներում համեմատաբար հարուստ տեղեկատվություն կա *տարրական կրթության* (ներառյալ նախադպրոցական կրթությունը) *վերաբերյալ*, համեմատաբար քիչ տվյալներ կան փոքրամասնությունների համար փոքրամասնությունների լեզուների, պատմության, մշակույթի եւ այլնի բնագավառում *բարձրագույն կրթության* հասանելիության առումով:¹⁸ Պետությունները զեկույցում են փոքրամասնությունների հետ կապված հետազոտություններ իրականացնող հաստատությունների մասին, սակայն քիչ տեղեկատվություն են տալիս այդպիսի հետազոտություններում եւ կրթության մեջ հենց փոքրամասնությունների ներգրավվածության մակարդակի մասին: Մինչդեռ տարրական կրթությունը պետք է անվճար եւ պարտադիր լինի,

¹⁷ Տե՛ս Սլովակիայի վերաբերյալ ACFC/INF/OP/I(2001) 001 եզրակացությունը, 40-րդ պարբերությունը:

¹⁸ Տե՛ս, օրինակ՝ Խորվաթիայի վերաբերյալ ACFC/SR(2003)001 եւ Լիտվայի վերաբերյալ ACFC/SR(2001)7 զեկույցները եւ Ալբանիայի՝ ACFC/INF/OP/I(2003)004, Էստոնիայի՝ ACFC/INF/OP/I(2002)005, եւ Միացյալ Թագավորության վերաբերյալ ՇԿԽԿ/INF/OP/I(2002)006 եզրակացությունները:

Կողմ հանդիսացող պետությունների՝ բարձրագույն կրթության առումով պարտավորությունների շրջանակը հստակ կերպով չի սահմանվում միջազգային իրավական փաստաթղթերում՝ Շրջանակային կոնվենցիայի 12(3) հոդվածում ներկայացված հավասար հասանելիության սկզբունքից զատ:¹⁹

Մեծահասակների համար կրթության կարելիությունն ընդգծվում է բազում ազգային զեկույցներում, եւ պետությունները կարծես թե իրազեկված են դրա դերի մասին:²⁰ Կողմ հանդիսացող շատ պետություններում ամբողջությամբ չեն գնահատվել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար կրթության ոլորտում ժամանակակից տեխնոլոգիայի դերը եւ դրա կոնկրետ առավելություններն ու հնարավոր թերությունները: Իր զեկույցում Նորվեգիան նշել է, որ «համացանցով ուսուցումը մոտ ապագայում դպրոցներին հնարավորություն կտա ուսուցում տրամադրելու ֆիններենով՝ ավագ միջնակարգ կրթության մակարդակում՝ առանց ուսուցման իրավունքին վերաբերող դրույթներում փոփոխությունների անհրաժեշտության»:²¹

Կրթության ոլորտում բազմամշակութային եւ միջմշակութային տարրերի խթանումը

12(1) հոդվածում հստակ սահմանվում է, որ պետությունների պարտավորությունները վերաբերում են ոչ միայն փոքրամասնությունների, այլեւ մեծամասնության համար գոյություն ունեցող կրթությանը: (12)1 հոդվածի ձեակերպումը մոտ է ՄԱԿ–ի «Ազգային կամ էթնիկ, կրոնական կամ լեզվական փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների մասին» հռչակագրի (1992թ.) (4)4 հոդվածին: Հռչակագրի մեկնաբանության համաձայն՝ *բազմամշակութային կրթությունը* ներառում է կրթական քաղաքականություն եւ գործելակերպ, որոնք համապատասխանում են տարբեր մշակութային ավանդույթներ ունեցող հասարակության

¹⁹ Ռումինիայի վերաբերյալ իր ACFC/INF/OP/I(2002)001 եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունել է բարձրագույն կրթության բազմամշակութային հաստատությունների գոյությունը, որը հնարավորություն է տալիս համալսարանական ուսուցման ընթացքում օգտագործել տարբեր լեզուներ: Նաեւ նշվում է, որ Բաբե–Բոլայի Համալսարանը ներկայումս առաջարկում է ուսուցում ռումեներենով, հունգարերենով եւ գերմաներենով, եւ հորդորում է, որ ռումինական իշխանությունները երկխոսություն վարեն համապատասխան խմբերի հետ:

²⁰ Տե՛ս, օրինակ՝ Էստոնիայի ACFC/SR(99)16 Ազգային զեկույցը, որտեղ նշվում է մեծահասակների եւ երեխաների լեզվական ուսուցման բյուջեի եւ մեծահասակների համար կրթության վերաբերյալ օրենսդրության մասին: Մեծահասակների համար կրթության վերաբերյալ հարուստ տեղեկատվություն կարելի է գտնել Գերմանիայի ACFC/SR(2000)1, Իտալիայի ACFC/SR(1999)007 եւ Շվեդիայի ACFC/SR(2001)3 Ազգային զեկույցներում: Պետք է նշել, որ արդեն Շրջանակային կոնվենցիայի հետ կապված նախապատրաստական աշխատանքների ժամանակ ընդգծվել է մեծահասակների համար կրթության հարցը, CDCC-BU(94) Վերանայված 7 (1994):

²¹ Նորվեգիայի ACFC/SR(2001)1 ազգային զեկույցը:

խմբերի կրթական պահանջներին, մինչդեռ *միջմշակութային կրթությունը* ներգրավում է կրթական քաղաքականություն եւ գործելակերպ, որոնց դեպքում տարբեր մշակույթներին պատկանող անձինք՝ պատկանելով մեծամասնությանը կամ փոքրամասնությանը, սովորում են կառուցողական կերպով փոխազդել միմյանց հետ:²²

Կրթության *բազմամշակութային* տարրի առումով Կողմ հանդիսացող պետությունները պարբերաբար տալիս են իրենց կողմից 12-րդ հոդվածի իրականացման վերաբերյալ քննադատական ինքնագնահատականներ: Օրինակ՝ Գերմանիան զեկուցել է, որ «այս փոքրամասնությունների մշակույթի եւ լեզվի վերաբերյալ գիտելիքները սերունդներին են փոխանցվում են շատ ավելի մեծ չափով փոքրամասնություններով ավանդաբար բնակեցված համապատասխան տարածքներում, քան պետության տարածքի մնացած մասերում»:²³ Կողմ հանդիսացող պետությունների համար գործողության առանցքային ոլորտները բազմամշակութային եւ միջմշակութային բովանդակություն եւ ձեւ ունեցող *դպրոցական ուսումնական ծրագրի* եւ *դասագրքերի* տրամադրման եւ վերանայման հետ կապված ոլորտներն են: Միջոցները չպետք է սահմանափակվեն այն աշխարհագրական տարածքներով, որտեղ բնակվում են ազգային փոքրամասնությունները:²⁴

Իր առաջին Ազգային զեկույցում,²⁵ Չեխիայի Հանրապետությունը մատնանշել է հատուկ ուշադրության կարիք ունեցող մի քանի դպրոցական առարկաներ.

«Մեծամասնությունը կազմող բնակչության կրթությունը՝ ազգային փոքրամասնությունների մշակույթի, կրթության, լեզվի եւ կրոնի մասին ավանդաբար անտեսվել է: Չնայած վերջին տասը տարիների որոշակի առաջխաղացմանը՝ չեխական դասագրքերը հիմնականում շարունակում են լինել չեխ էթնիկ ազգի, դրա պատմության, մշակույթի, էթնիկ ինքնավարության եւ հետագայում պետական ինքնիշխանության համար պայքարի մասին դասագրքեր՝ միշտ ի հակադրություն գերմանական տարրին: Կարծես թե Չեխիան ավանդաբար չի եղել զանազան էթնիկ, մշակութային եւ կրոնական համայնքների՝ հատկապես գերմանական եւ հրեական ազգային փոքրամասնությունների, ինչպես նաեւ մշտապես անտեսվող գնչուների օջախը:

Կրթության միջմշակութային երկխոսությունը ընդգրկող *միջմշակութային* տարրը (հոդվածներ 6 եւ 12), փոքրամասնությունների մշակույթի մասին գիտելիքի տարածումը (հոդված 12) եւ փոքրամասնություններին պատկանող անձանց կողմից մեծամասնության լեզուն ուսանելը

²² Ա.Էյդ, «Ազգային կամ էթնիկ, կրոնական կամ լեզվական փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի հոշակագրի մեկնաբանություն: Կրոնական եւ լեզվական փոքրամասնություններ, E/CN.4/Sub.2/AC.5/2001/2 (2001), 64-70-րդ պարբերություններ:

²³ Գերմանիայի ACFC/SR(2000)1 ազգային զեկույցը, 12-րդ հոդված: Տե՛ս նաեւ Բուլղարիայի ACFC/SR(2003)001 ազգային զեկույցը:

²⁴ Ավստրիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2002)009 եզրակացություն, 56-րդ պարբերություն:

²⁵ Չեխիայի Հանրապետության ACFC/SR(99)6 ազգային զեկույց, 12-րդ հոդված:

(հողված 14) երաշխավորելու համար Կողմ հանդիսացող պետությունները պետք է տան դասավանդումը ծրագրելու տարբեր հնարավորությունների գնահատականներ: Ինչպես ավելի վաղ նշվել է, դրա համար որպես առաջին քայլ պահանջվում է տարբեր խմբերի եւ անհատների կարիքների եւ ձգտումների վերաբերյալ հիմնական տվյալների հավաքագրում:

Կողմ հանդիսացող պետությունները կանոնավոր կերպով զեկուցում են *փոքրամասնությունների կրթության, եւ մասնավորապես, փոքրամասնությունների լեզվական կրթության կարիքները բավարարող տարբեր մեթոդների եւ կառույցների* մասին: Ստորեւ ներկայացված օրինակները հիմնականում վերցված են այն դեպքերից, որտեղ լեզուն ընկալվում է որպես կրթության առանցքային տարր: Մնացածները առաջին հերթին վերաբերում են այն տեւական թերություններին, որոնց հետ կրթության ոլորտում առնչվում են գնչու աշակերտները:

Հանդուրժողականության եւ միջմշակութային երկխոսության, փոքրամասնությունների, ինչպես նաեւ մեծամասնությունների շրջանում գիտելիքների տարածման, կրթության հավասար հասանելիության եւ անվճար ու պարտադիր կրթության հիմնական սկզբունքների արդյունավետ իրականացումը պահանջում է նաեւ, որ հաշվի առնվեն ինքնության բազում այլ այնպիսի տարրեր, ինչպիսիք են՝ կրոնը, աշխարհագրական դիրքը, սեռը:

Հիմնական խնդիրն է կրթության համակարգն այնպես կազմակերպել, որ այն կթույլատրի զանազան խմբերի մարդկանց միջեւ փոխազդեցությունը՝ փոխըմբռնումը եւ հանդուրժողականությունը խրախուսելու համար՝ միաժամանակ ապահովելով զանազան խմբերին պատկանող անդամների ինքնության տարրերի պահպանումը եւ զարգացումը: Ինչպե՛ս կարող են կրթության կառուցվածքը եւ բովանդակությունն ապահովել վերոհիշյալ երկու նպատակների միջեւ հավասարակշռությունը՝ «բազմազանության մեջ ինտեգրման» հասնելու նպատակով:

Ստորեւ քննարկվող առաջին մեթոդները վերաբերում են այն լեզվական փոքրամասնություններին, որոնց համար լեզվի դասավանդումը եւ վերապատրաստումը առանցքային հարց է: Գործնականում, ազգային զեկույցներում եւ, որպես հետեւանք, Խորհրդատվական կոմիտեի եզրակացություններում տեղեկությունների մեծ մասը կապված է կրթության մեջ լեզվի դերի եւ տեղի հետ: Լեզվի դերի եւ տեղի առումով տարրական կրթության ոլորտում ամենատարածված մեթոդները եւ կառուցվածքը, որոնց մասին զեկույցվում է, հետեւյալն են՝

1. Դպրոցներ, որոնցում փոքրամասնության լեզուն գերակայում է, եւ որտեղ մեծամասնության լեզուն դասավանդվում է որպես մեկ առարկա:
2. Դպրոցներ, որտեղ փոքրամասնության լեզուն գերակայում է եւ կոնկրետ

առարկաների որոշակի քիչ թե շատ սահմանափակ դասավանդումը կատարվում է մեծամասնության լեզվի միջոցով (օրինակ՝ բացի լեզվից, նաեւ որոշ այլ առարկաներ, ինչպիսիք են՝ պատմությունը, կրոնը եւ երբեմն աշխարհագրությունը):

3. Դպրոցներ, որոնցում մեծամասնության լեզուն գերակայում է եւ որոնցում միայն մի քանի դասեր են դասավանդվում փոքրամասնության լեզվով եւ (կամ) փոքրամասնության լեզվի միջոցով:

4. Մինչդեռ վերոհիշյալ բոլոր տեսակները կարելի է նկարագրել որպես *երկլեզու դպրոցներ*, նախընտրելի է, որ այդ տերմինը վերապահվի այն դպրոցներին, որոնք փորձում են պահպանել կարեւորության համանման մակարդակ երկու լեզվի (փոքրամասնության եւ մեծամասնության) համար, եւ որտեղ դասարանները հնարավորին չափով կազմված են տարբեր խմբերին պատկանող աշակերտներից եւ ուսուցիչներից:

Որոշ երկրներ, ինչպիսիք են՝ Ավստրիան, Հունգարիան եւ Լեհաստանը, իրենց զեկույցներում տրամադրել են մանրամասն տեղեկատվություն դպրոցների եւ կրթության տարբեր տեսակների, դպրոցների, աշակերտների եւ, որոշ դեպքերում, նաեւ ուսուցիչների, ինչպես նաեւ այդպիսի հաստատությունների տարածքային սփռվածության վերաբերյալ:²⁶ Ընդհանուր առմամբ, առաջին փուլի ազգային զեկույցների միջոցով Խորհրդատվական կոմիտեին տրամադրված տեղեկություններից երեւում է, որ գերակայում է երրորդ մեթոդը (դպրոցների մեծ մասը փոքրամասնությունների համար նախատեսված սակավաթիվ դասարաններով կամ առարկաներով): Չորրորդ մեթոդը (երկլեզու դպրոցները), այնուամենայնիվ, շատ ավելի քիչ է կիրառվում, չնայած Շրջանակային կոնվենցիայում մանրամասն ներկայացված երկլեզվության եւ նույնիսկ բազմալեզվության ոգուն:

Խորհրդատվական կոմիտեի սկզբունքային դիրքորոշումն այն է, որ կրթության բոլոր ասպեկտները եւ տարրերը պետք է ապահովեն «հանդուրժողականության եւ երկխոսության մթնոլորտ»:²⁷ Այդպիսի երկխոսությունը դժվար թե հնարավոր է, եթե տարբեր խմբերին պատկանող անձինք երբեք չեն հանդիպում, նույնիսկ, եթե նրանք ապրում են նույն քաղաքում, գյուղում կամ շրջանում: Հանդուրժողականությունը նաեւ հնարավոր չէ խթանել այն դեպքում, երբ մեծամասնություններն ու փոքրամասնությունները ոչինչ չգիտեն միմյանց առօրյա կյանքի եւ ինքնության տարրերի մասին:

Սա նույնիսկ ավելի ակնհայտ է ստորեւ քննարկվող կրթության անջատ կամ նույնիսկ առանձնացված մեթոդներում:

²⁶Ավստրիայի ACFC/SR(2000)3, Հունգարիայի ACFC/SR(99)10 եւ Լեհաստանի ACFC/SR(2002)2 ազգային զեկույցները:

²⁷Թ-րդ հոդվածի վերաբերյալ տե՛ս վերելում եւ Բացատրական զեկույցի 71-րդ պարբերությունը:

Ձեկույցում ներկայացված մյուս կառույցները զբաղվում են այն հատուկ խմբերի կարիքներով եւ իրավիճակով, որոնց համար չի հարմարեցվել կամ տարբեր իրական կամ սուբյեկտիվ պատճառներով չի կարող հարմարեցվել սովորական կրթական համակարգը: Այդ կառույցներից մի քանիսն օրինական են, մինչդեռ մյուսներն ընդունելի չեն, հատկապես, եթե դրանք պարտադրում են առանձնացված կրթություն եւ ունեն խտրական ազդեցություններ, ինչը հաճախ պատահում է գնչուների դեպքում:

1. Այսպես կոչված «հատուկ դասարանները» կամ նույնիսկ «հատուկ դպրոցները» (որոնք երբեմն նախատեսվում են մտավոր խնդիրներ ունեցող աշակերտների համար, սակայն հաճախ անհամամասնորեն օգտագործվել են գնչու երեխաների համար՝ «սովորական» դպրոցական համակարգում ուսումնառելու նրանց անկարողության վերաբերյալ սխալմամբ ընդհանրացված ընկալման պատճառով):

2. «Օժանդակ» կամ «լրացուցիչ» կամ «վերականգնողական» դասարաններ՝ փոքրամասնությանը պատկանող աշակերտների (հաճախ գնչու) ինտեգրումը այլ «ինտեգրված» դասարաններում թույլ տալու համար:

3. Կիրակնօրյա դպրոցներ (որոնք մի քանի պետություններում, ինչպիսին է՝ Մոլդովան, դիտարկվում են որպես հանրային կրթական համակարգի անբաժանելի մաս, մինչդեռ այլ պետություններում դրանք ամբողջությամբ գտնվում են այս շրջանակից դուրս):

Խորհրդատվական կոմիտեն արտահայտել է օժանդակ նախադպրոցական դասարանների վերաբերյալ իր բարձր գնահատականը, եթե դրանք գնչու աշակերտների եւ համապատասխան այլ անձանց սովորական ուսումնական ծրագրին հետեւելու նպատակ են հետապնդում, սակայն միաժամանակ, Կոմիտեն նշել է, որ գոյություն ունի վտանգավոր «գորշ գոտի» վերոհիշյալ երկու մեթոդների միջեւ (առանձնացնող հատուկ դասարաններ եւ օժանդակ/վերականգնողական դասարաններ):

Շվեդիայի կարծիքով, Խորհրդատվական կոմիտեն ասել էր, որ այն ստացել էր զեկույցներ, որոնց համաձայն՝ շվեդական որոշ ինքնավար շրջաններում գնչու աշակերտների նկատմամբ կիրառված միջոցները հանգեցրել են գնչուների համար հատուկ դասարանների ստեղծմանը՝ հաճախ գնչու մի շարք ծնողների օգնությամբ: Խորհրդատվական կոմիտեն գտել է, որ «նույնիսկ այն դեպքերում, երբ այդպիսի նախաձեռնությունները նախատեսված են համապատասխան աշակերտներին լրացուցիչ աջակցություն տրամադրելու համար, որպես այդպիսին մեկ ազգային փոքրամասնության համար նախատեսված հատուկ դասարանները (ի տարբերություն, օրինակ՝ նրանց լեզվով/նրանց լեզվի եւ մշակույթի դասավանդման) վտանգ են ներկայացնում համապատասխան երեխաների համար անբարենպաստ վիճակ ստեղծելու եւ 12-րդ հոդվածի եւ Շրջանակային կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում պարունակվող միջմշակութային երկխոսության

սկզբունքի կիրառմանը վնասելու առումով»: Վերջապես, Խորհրդատվական կոմիտեն հորդորել է իշխանություններին վերլուծել տեղական իրավիճակը եւ միջոցներ ձեռնարկել՝ խորհրդակցելով համապատասխան անձանց հետ, «հաշվի առնելով գնչու երեխաների սովորական դասարաններում մնալը հնարավոր դարձնելը եւ խրախուսելը»:²⁸

Այնուամենայնիվ, այլ դեպքերում, անջատ դասավանդումը, ամբողջապես կամ մասամբ կարող է ավելի պատշաճ կամ նույնիսկ միակ հնարավոր լուծումը լինել: Այսպիսով, Կիպրոսի վերաբերյալ եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն նշել է, որ «Մարոնիտ համայնքի ղեկավարները բազմիցս պահանջել են իրենց տրամադրել սեփական դպրոցներ եւ բնակելի տարածքներ կամ գյուղեր»: Հետեւաբար, Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է Կառավարության՝ Մարոնիտների համար տարրական դպրոց ստեղծելու մասին վերջերս կայացրած որոշումը»: Խորհրդատվական կոմիտեն արտահայտել էր ցանկություն, որ Կիպրոսում իշխանությունները ձեռնարկեն Մարոնիտների մշակույթի եւ ինքնության պահպանմանը եւ զարգացմանն ուղղված լրացուցիչ միջոցներ:

Կրթության այդպիսի ձեւերը, այնուամենայնիվ, չեն վերացնում միջմշակութային երկխոսության եւ շփումների խթանման կարիքը կրթական միջավայրում եւ դրանից դուրս, ինչպես նախատեսված է Կոնվենցիայի 6-րդ, 12 (1) եւ 14 (3) հոդվածներով:²⁹

Դպրոցական կառույցների, դասավանդման մեթոդների եւ կրթության բովանդակության ընտրության հարցում պետք է ուղղորդվել գնահատման լայն շրջանակով՝ հաշվի առնելով, ի թիվս այլ նկատառումների, հետեւյալ նկատառումները՝

- Կրթության նպատակները կոնկրետ տարածաշրջանում եւ մշակութային ու քաղաքական համատեքստում: Մասնավորապես, այն երկիրներում, որտեղ բախում է տեղի ունեցել կամ որտեղ առկա է միջէթնիկական լարվածություն կամ ագրեսիվ ազգայնականություն, շփումը, երկխոսությունը եւ ինտեգրումն ապահովելու կարիքը պարտադիր առաջնահերթություն է:
- Գենդերային գործոնները հաշվի առնող՝ փոքրամասնությանը պատկանող աշակերտների եւ ուսուցիչների թվի, կարիքների, պահանջների, ակնկալիքների եւ նախապատվությունների վերաբերյալ տվյալների հավաքագրումը եւ առկայությունը:
- Երեխաների՝ ինչպես փոքրամասնության լեզվի, այնպես էլ մեծամասնության լեզվի իմացության մակարդակը: Որոշ դեպքերում փոքրամասնությանը պատկանող ուսանողների

²⁸ Կրթության հասանելիության՝ ներառյալ գնչուների համար կրթության հասանելիության հավասար հնարավորությունների քննարկման վերաբերյալ տե՛ս 2.1.2 բաժինը:

²⁹Նմանապես սերբերի համար կրթության մասին տե՛ս Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2002)008՝ Գերմանիայի վերաբերյալ եզրակացությունը:

իրենց մայրենի լեզվի իմացությունը բավականաչափ բարձր չէ նրանց կրթությունը բացառապես փոքրամասնությունների լեզուներով հնարավոր դարձնելու համար: Որոշ ազգային զեկույցներում նշվել է, որ փոքրամասնությունների մշակույթը պահպանելու եւ զարգացնելու առումով կրթական համակարգի դերը վերջին տարիներին աճել է, քանի որ ծնողներն անկարող են իրենց երեխաներին փոխանցել փոքրամասնության լեզուն եւ ավանդույթները,

- որոշակի վայրի կամ տարածաշրջանի ժողովրդագրական պատկերը: Հնարավոր է ունենալ ընդհանուր դպրոցներ կամ դասարաններ կամ ուսումնական հոսքեր՝ միաժամանակ կատարելով հատուկ կարիքների հարմարեցումներ, օրինակ՝ լեզուների դասավանդման առումով: Հնարավոր է ունենալ երկլեզու դպրոցներ: Արդյո՞ք անջատ դպրոցները միակ առկա մեթոդն են,
- համապատասխան երկրում անհրաժեշտ դասագրքերի առկայությունը, կամ համապատասխան դեպքերում՝ փոքրամասնության մայր պետություններում,
- ֆինանսական եւ այլ ռեսուրսներ,

Որոշ պետություններ տրամադրում են մանրամասն տեղեկատվություն փոքրամասնությունների կրթության ֆինանսավորման վերաբերյալ: Լեհաստանի Ազգային զեկույցը ցույց է տալիս, որ ազգային փոքրամասնությունների համար դպրոցների գործունեությունն ապահովող տեղական իշխանությունները ստանում են լրացուցիչ (ոչ փոքրամասնությունների կրթության համեմատ) պետական սուբսիդիաներ (20% հավելում մեկ աշակերտի հաշվարկով համեմատաբար խոշոր դպրոցներում եւ 50% հավելում համեմատաբար փոքր դպրոցներում):³⁰ Հունգարիայում փոքրամասնության կրթական կառույցների գործունեությունն ապահովող տեղական կառավարությունը ստանում է լրացուցիչ **սուբսիդիաներ**:³¹ Ներկայացված ազգային զեկույցներն առայժմ ոչ մի տեղեկություն չեն տրամադրում կենտրոնական, տեղական կամ դպրոցի մակարդակով կրթության մասով բյուջեի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու հարցում փոքրամասնությունների մասնակցության վերաբերյալ: Կոնկրետ խմբերի եւ իրավիճակի համար կոնկրետ մեթոդի եւ կառույցի ընտրությունը հաճախ չի քննարկվում կամ արտացոլվում ազգային զեկույցներում:

³⁰ Լեհաստանի ACFC/SR(2002)2 ազգային զեկույցը:

³¹ Հունգարիայի ACFC/SR(99)10 ազգային զեկույցը:

Ուսուցիչների վերապատրաստում, դասագրքերի հասանելիություն և բազմաձևակութային շփումներ

Ուսուցիչների վերապատրաստումը և բարձրորակ դասագրքերի հասանելիությունը էական նախապայմաններ են բոլոր աշակերտների և ուսանողների համար բարձրորակ կրթություն ապահովելու հարցում: Միայն որոշ երկրներ են 12-րդ հոդվածի շրջանակներում զեկուցում *կրթության որակի* այնպիսի ցուցանիշների վերաբերյալ, ինչպիսիք են՝ աշակերտների/ուսուցիչների հարաբերակցությունը կամ դասարանում աշակերտների առավելագույն թիվը:³² Հունգարիայի վերաբերյալ եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է, որ «ազգային փոքրամասնության ինքնակառավարման մարմինների հետ շփումների ընթացքում այն իմացել է, որ մի շարք փոքրամասնություններ դեռևս ունեն փոքրամասնության լեզվով առկա դասագրքերի և (կամ) որակավորված ուսուցիչների պակաս»: Այդպիսի հանգամանքներում դժվար է առաջարկել կրթություն երկլեզու դպրոցներում կամ մայրենի լեզվով ուսուցմամբ դպրոցներում, որը լինի նույն որակի, ինչ հունգարերենով տրամադրվող կրթությունը»:³³

Խորհրդատվական կոմիտեն նկատել է, որ Կոլմ հանդիսացող շատ պետություններ նշում են ուսուցիչների պակասը որպես փոքրամասնության կամ երկլեզու կրթություն չտրամադրելու արդարացում: Նորվեգիայի վերաբերյալ իր եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է արել (հոդված 12) ավելի շատ ջանքեր գործադրել և անհրաժեշտ ռեսուրսներ հատկացնել ֆիններենով դասավանդելու ունակություն ունեցող որակավորված ուսուցիչների փոքրաթիվության հարցը լուծելու համար: Շվեդիայի վերաբերյալ եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է արել իշխանություններին վերանայել իրավական դրույթները, որոնցով փոքրամասնության լեզվի դասավանդում տրամադրելու պարտավորությունը պայմանավորվում էր ուսուցիչների առկայությամբ:³⁴

12(2) հոդվածում, ինչպես նաև Շրջանակային կոնվենցիայի նմանատիպ այլ դրույթներում «անհրաժեշտ» տերմինը եւս մեկ անգամ շեշտում է Կոլմ հանդիսացող պետությունների կողմից հիմնական տվյալների հավաքագրում և կարիքների գնահատում կատարելու անհրաժեշտությունը: Պետք է նաև նշել, որ երկլեզու և բազմալեզու հասարակություններում և դպրոցներում պահանջվում են ուսուցիչներ, որոնք անցել են անհրաժեշտ երկլեզու, բազմալեզու և միջմշակութային վերապատրաստում: Հետեաբար, ուսուցիչները պետք է հավաքագրվեն

³²Տե՛ս, օրինակ՝ Ալբանիայի ACFC/SR(2001)5 և Գերմանիայի ACFC/SR(2000)1 (գնչուների վերաբերյալ) ազգային զեկույցները:

³³Հունգարիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2001)004 եզրակացություն, 39-րդ պարբերություն:

³⁴Խորհրդատվական կոմիտեի՝ Նորվեգիայի վերաբերյալ ACFC/INF/OP/I(2003)003 և Շվեդիայի վերաբերյալ ACFC/INF/OP/I(2003)006 եզրակացությունները:

ակտիվ կերպով թե՛ մեծամասնության, եւ թե՛ փոքրամասնության խմբերից եւ նրանք պետք է անցնեն բազմալեզու եւ միջմշակութային միջավայրում աշխատանքային հմտություններ տրամադրող վերապատրաստում: Սա հատկապես կարեւոր է պատմության եւ կրոնի դասավանդման մեջ մասնագիտացած ուսուցիչների համար:

Մայր պետության աջակցությունը կրթության ոլորտում սովորաբար բաղկացած է լինում կրթաթոշակային ծրագրերից, կրթական հաստատությունների ծառայություններից օգտվելու համար վճարների նվազեցումից, մայր պետության լեզվով դասավանդման աջակցությունից, մայր պետության լեզվով ուսուցիչների վերապատրաստումից, բարձրագույն կրթության հասանելիությունից եւ դիպլոմների ճանաչումից:

Խորհրդատվական կոմիտեն գտնում է, որ Եվրոպայի խորհրդի՝ Իրավունքի միջոցով ժողովրդավարության եվրոպական հանձնաժողովի, որն ավելի հայտնի է որպես Վենետիկի հանձնաժողով, «Մայր պետության կողմից ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ արտոնյալ վերաբերմունքի մասին» զեկույցում (2001թ.) ներկայացրած ուղեցույցները օգտակար են:³⁵ Վենետիկի հանձնաժողովը հիշեցնում է, որ մայր պետության կողմից աջակցության շրջանակներում պետք է պահպանվի բարիդրացիական հարաբերությունների սկզբունքը, ինչպես նախատեսված է Շրջանակային կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում: Իհարկե, Շրջանակային կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածով խրախուսվում է հարեան երկիրների միջեւ միակողմ եւ բազմակողմ համաձայնագրերի մշակումը, ինչպես նաեւ ընդհանրապես անդրսահմանային համագործակցությունը: Այդպիսի համագործակցությունը կարող է խթանել դրական զարգացումներ թե՛ փոքրամասնությունների, եւ թե՛ մեծամասնությունների համար: Վենետիկի հանձնաժողովը նաեւ նշում է, որ միջազգային իրավունքում պետության լիազորությունների կիրառումն ազգային սահմաններից դուրս ընդունելի չէ, եթե չկա հատուկ թույլտվություն հակառակի վերաբերյալ: Ամենակարեւորը, ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց տեսանկյունից, Վենետիկի հանձնաժողովը նկատում է, որ տարբերակված մոտեցումը՝ ներառյալ մայր պետությունների կողմից աջակցության միջոցով, կարող է խտրականություն հանդիսանալ, եթե այն օբյեկտիվորեն եւ բավարար չափով հիմնավորված չէ եւ համաչափ չէ հետապնդվող նպատակին:

Խորհրդատվական կոմիտեն առնչվել է կրթության ոլորտում մայր պետությունների մոտ առկա խնդիրներին՝ Շրջանակային կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի համաձայն: 4-րդ հոդվածը նաեւ կիրառելի է այն ժամանակ, երբ մայր պետության աջակցությունը առաջացնում է տարբերակված մոտեցում, որը կարող է վերաճվել խտրականության, որը բարձրացնում է մայր պետություն չունեցող խմբերի խոցելիությունը: Իր մի քանի եզրակացություններում Խորհրդատվական

³⁵CDL-INF (2001)19.

կոմիտեն իհարկե ընդգծել է, որ գերկախվածությունը մայր պետության աջակցությունից կարող է անբարենպաստ դրություն ստեղծել այնպիսի որոշ խմբերի համար, ինչպիսիք են՝ եզդիները եւ ասորիները Հայաստանում, եւ որ «իշխանությունները պետք է ապահովեն, որ բոլոր ազգային փոքրամասնությունները, հատկապես համեմատաբար սակավաթիվ կամ մայր պետության կողմից աջակցություն չստացող փոքրամասնությունները, հավասարաչափ օգտվեն ազգային փոքրամասնությունների համար նախատեսված հատուկ պետական ծրագրերից»:³⁶

Ողջամիտ կերպով օգտագործվելու դեպքում մայր պետության աջակցությունը կարող է արժեքավոր ներդրում լինել համապատասխան փոքրամասնության, այլ փոքրամասնությունների խմբերի, ինչպես նաեւ մեծամասնությանը պատկանող բնակչության համար: Մայր պետությունների կողմից մատակարարվող դասագրքերի եւ այլ ուսումնական նյութերի ոլորտում մայր պետության աջակցությունը քննարկելիս պետք է հաշվի առնել, որ այդպիսի նյութերը որոշ դեպքերում պատշաճ կերպով եւ ճշգրիտ չեն արտահայտում համապատասխան փոքրամասնությունների փորձը եւ ձգտումները, քանի որ դրանք պատրաստվել են մայր պետությունում մայր պետության կողմից՝ այն անձանց կողմից, որոնք չեն բնակվում տվյալ փոքրամասնության երկրում:

Կրթության հասանելիության հավասար հնարավորությունները

ա) Կրթության իրավական եւ ինստիտուցիոնալ շրջանակը

Կրթության իրավունքը եւ կրթության ոլորտում իրավունքները պետք է օրենսդրական ամրագրում ստանան եւ երաշխավորվեն հստակ եւ համաձայնեցված իրավական ակտերում: Կողմ հանդիսացող պետությունները նաեւ պետք է հատկացնեն պետական, տարածքային եւ տեղական մակարդակներով ընդունված օրենսդրության իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցները: Այն միշտ չի պատահում, հատկապես, քանի որ Եվրոպայի շատ երկրներում կրթության համար նախատեսված բյուջեները վերջին տարիներին կրճատվել են: Երբեմն առկա են *հակասություններ* փոքրամասնությունների կրթության մասին իրավական ակտերի եւ հարցի հետ կապված այլ իրավական ակտերի միջեւ (ինչպիսիք են՝ պետական լեզվի մասին օրենքները):

Որոշ դեպքերում փոքրամասնությունների լեզուները պաշտոնապես համարվում են «օտար լեզուներ»՝ դրվելով նույն դիրքում, ինչ համապատասխան երկրի հետ որեւէ պատմական կամ

³⁶Հայաստանի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2003)001 եզրակացություն, 63-րդ պարբերություն, Մոլդովայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2003)002 եզրակացություն, 116-րդ պարբերություն: Տե՛ս նաեւ Լեհաստանի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2004)005 եզրակացության 18-րդ հոդվածում արձարձված մտահոգությունները:

մշակութային կապ չունեցող օտար լեզուները: Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծել է, որ փոքրամասնությունների լեզուները պետք է ճանաչվեն եւ համարվեն Պետության լեզվական եւ մշակութային հարստության մաս:³⁷

Որոշ դեպքերում այս ոլորտում *օրենքները եւ հրամանագրերը* այնքան *բարդ են*, որ համապատասխան անձինք (դպրոցների տնօրենները, պատասխանատու իշխանությունները, ուսուցիչները, ծնողները եւ աշակերտները) տեղյակ չեն իրական կանոնների, իրավունքների եւ պարտականությունների մասին, օրինակ՝ դասարանի կամ դպրոցի պահպանման կամ լուծարման սահմանային պահանջների առումով: Իրավական որոշակիությունը եւ պարզությունը Շրջանակային կոնվենցիայի դրույթների համակարգված իրականացման նախապայմաններն են, հատկապես քանի որ Շրջանակային կոնվենցիայով պահանջվում է պետական, տարածքային եւ տեղական մակարդակներում կոնկրետացում եւ համատեքստային մոտեցում: Իրավական շրջանակի բարդ լինելու հարցը կապված է կրթության ապակենտրոնացման ներկա միտման, տեղական իշխանություններին եւ ապա՝ դպրոցների տնօրեններին պատվիրակված պատասխանատվության հետ: Որպեսզի կարողանան մասնակցել իրենց վրա ազդեցություն ունեցող որոշումներ կայացնելու գործում, ուսուցիչները, ծնողները եւ աշակերտները պետք է իրազեկված լինեն, թե ով է որոշում կայացնում տարբեր հարցերի շուրջ եւ ինչ իրավական դրույթների հիման վրա: Սա նաեւ ներառում է փոքրամասնությունների կրթության ֆինանսավորման վերաբերյալ որոշումները:

Իրավական շրջանակի հետ կապված մեկ այլ ասպեկտը *վերահսկողության միջոցների եւ հետեւաբար կրթությանը վերաբերող իրավական դրույթների կիրարկման ասպեկտներն են*: Քանի որ Կողմ հանդիսացող շատ պետություններ իրենց սահմանադրությունում, ինչպես նաեւ օրենսդրական մի շարք այլ ակտերում կրթության իրավունքի վերաբերյալ ունեն դրույթներ, ուշագրավ է, որ Ազգային զեկույցներում համարյա չկա տեղեկատվություն ո՛չ այդ դրույթների՝ ինչպես պետական, այնպես էլ տեղական մակարդակով կիրարկելու դատական կամ այլ միջոցների մասին, ո՛չ կրթության ոլորտում դատական պրակտիկայի վերաբերյալ: Բացառություններից մեկը սլովեն փոքրամասնության համար տարրական կրթության մասին Սահմանադրական դատարանի որոշման վերաբերյալ Ավստրիայի Ազգային զեկույցում տրամադրված տեղեկատվությունն է:³⁸

³⁷ Լեհաստանի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2004)005 եզրակացություն, 68-69-րդ պարբերություններ:

³⁸ Ավստրիայի ACFC/SR(2000)3 Ազգային զեկույցը: Տարրական դպրոցական համակարգի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի 1989 թվականի դեկտեմբերի 15-ի որոշման մեջ (Հավաքածու VfsIlg. 12.245/1989) նշվում էր, որ Կարինտիայի փոքրամասնությունների դպրոցների մասին ակտի 10-րդ բաժնի 2-րդ պարբերությունը հակասահմանադրական է, եւ հետեւաբար, բեկանել է օրենքի 11-րդ բաժնի մի բառակապակցություն, ինչպես նաեւ Կարինտիայի համապատասխան կիրարկող օրենքի 1-ին բաժնի 1-ին

բ) Կրթության հասանելիություն գնչուների համար

Բարձրորակ կրթության հավասար հասանելիությունը գնչուների երեխաների համար եւ նրանց ինտեգրումը հասարակություններում շարունակական խնդիր է Շրջանակային կոնվենցիային միացած Կողմ հանդիսացող շատ պետություններում:

Այլ ուսանողներին առաջարկվող կրթության համեմատ հաճախ ավելի ցածր չափանիշի անջատ կրթությունը գնչու ծնողների եւ աշակերտների անհուսալի վիճակի ամենաձայրահեղ օրինակներից է: Խորհրդատվական կոմիտեն բազմիցս քննադատել է գնչու ուսանողների առանձնացման հետ կապված գործելակերպը եւ ողջունել է այդպիսի գործելակերպի դադարմանն ուղղված ջանքերը:³⁹ Այլ գոյություն ունեցող խնդիրներն են՝ գնչու երեխաների ծաղրուծանակի ենթարկվելը այլ երեխաների, կամ, նույնիսկ ուսուցիչների կողմից, կրթական համակարգերում կիրառվող ոչ պատշաճ եւ մշակութային առումով կողմնակալ թեստերը, դպրոցներում գնչուների լեզվի ճանաչման բացակայությունը, ցածր եկամուտը եւ դպրոցական սննդի բացակայությունը գնչուների համար: Խորհրդատվական կոմիտեն տարբերություններ է նկատել աղջիկների եւ տղաների նկատմամբ ցուցաբերվող վերաբերմունքի միջեւ: Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունել է այդ խնդիրների լուծմանն ուղղված ջանքերը, օրինակ՝ դպրոցական սնունդ առաջարկելու, հանրային տրանսպորտ ներմուծելու, գնչու դպրոցական օգնականներին եւ ուսուցիչներին վերապատրաստելու միջոցով: Ռումինիայի վերաբերյալ իր Եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն իր գոհունակությունն է հայտնել, որ ձեռնարկված միջոցները ներառել են գնչու միջնորդների եւ դպրոցական տեսուչների նշանակումը եւ գնչու ուսանողների համար բարձրագույն կրթության ոլորտում հատկացված քվոտաների ամրագրումը:⁴⁰

12(3) հոդվածի վերաբերյալ կետերի ամփոփում

Բարձրորակ կրթությանը ազգային փոքրամասնություններին պատկանող բոլոր անձանց հասանելիության ապահովումը նշանակում է, որ պետությունները պետք է վճռաբար գործեն հետեւյալ երեք բնագավառներում.

պարբերությունը՝ Սահմանադրությանը չհամապատասխանելու համար: Սահմանադրական դատարանի ընկալմամբ, Վիեննայի պետական պայմանագրի տեքստի 7(2) հոդվածն անմիջապես կիրառելի է: Սլովենական փոքրամասնությանը պատկանող Ավստրիայի քաղաքացիների՝ սլովեններենով տարրական ուսուցում ստանալու սուբյեկտիվ (հանրային) իրավունքը համապատասխանաբար կիրառվում է Կարինտիայի ամբողջ տարածքում եւ ոչ միայն Հարավային Կարինտիայի «ինքնավար սլովենական» շրջանում:

³⁹ Տե՛ս, օրինակ՝ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2002)009՝ Ավստրիայի, ACFC/INF/OP/I(2002)2՝ Չեխիայի Հանրապետության, ACFC/INF/OP/I(2001)4՝ Հունգարիայի եւ ACFC/INF/OP/I(2002)003՝ Խորվաթիայի վերաբերյալ եզրակացությունները:

⁴⁰ Ռումինիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2002)001 եզրակացություն, 57-րդ պարբերություն: Տե՛ս նաեւ վերոհիշյալ բաժինը «կրթության շրջանակի» վերաբերյալ՝ ներառյալ Սլովակիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2001)1 եզրակացության հղումը:

- Ապահովել, որ բոլոր (ներառյալ գնչու) երեխաները պատշաճ կերպով ներգրավված լինեն դպրոցներում եւ որ դժվարությունները, որոնց առնչվում են տեղահանված անձինք կամ քոչվոր կամ կիսաքոչվոր խմբերին պատկանող անձինք, լուծվեն կառուցողական եւ արդյունավետ կերպով: Բացառապես պաշտոնական լեզվով կրթության կամ կրթության որոշ մակարդակների գոյությունը հնարավոր է արգելափակի կրթության հասանելիությունը ազգային փոքրամասնությունների կամ այլ խմբերին պատկանող անձանց համար (օրինակ՝ վերջերս եկած ներգաղթյալներ եւ փախստականներ):

- Ապահովել եւ դիտանցել բոլոր՝ ներառյալ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող աշակերտների դպրոց հաճախելը: Նախադպրոցական կրթության, դպրոցական հարմարությունների առկայության, դպրոց եւ տրանսպորտային միջոցներ ֆիզիկական մուտքի կամ դպրոցում երեխաների անվտանգության ապահովման թերությունները, ինչպես նաեւ ծնողների սոցիալ-տնտեսական խնդիրները, կրթական համակարգի հանդեպ վստահության բացակայությունը միասին կարող են հանգեցնել ծնողների՝ նրանց երեխաներին նախադպրոցական հաստատություններ ուղարկելու դժկամությանը կամ երեխաների կողմից՝ դասերին հաճախելու պատրաստականության բացակայությանը:

- Դիտանցել դպրոցական առաջադիմությունը՝ ներառյալ բացակայությունները եւ դպրոց չհաճախող երեխաների թիվը, գրագիտությունը, ուսման ավարտը, թվանշանները, սեռերի անհավասարության դեպքերը, բարձրագույն կրթության մակարդակների հասանելիությունը եւ հետեւաբար զբաղվածության հասանելիությունը: Որոշ դեպքերում, անբարենպաստ միջավայրերից աշակերտների համար հնարավոր է անհրաժեշտ լինեն նախապատրաստական դասարաններ եւ դասարանային կամ անհատական օգնականներ (միջնորդներ, խորհրդատուներ): Մեծահասակների համար կրթությունը հանդիսանում է տարրական կրթության համակարգի անհրաժեշտ լրացում:

2.2 Շրջանակային կոնվենցիայի 13-րդ հոդված

«13(1) Իրենց կրթական համակարգերի շրջանակում Կողմերը ճանաչում են, որ որեւէ ազգային փոքրամասնության պատկանող անձինք ունեն իրենց սեփական մասնավոր կրթական եւ ուսումնական հաստատություններ հիմնադրելու եւ ղեկավարելու իրավունք:13(2) Սույն օրենքի կիրառումը Կողմերի համար չի առաջացնում որեւէ ֆինանսական պարտավորություն:

2.2.1 Բացատրական զեկույց

«72. Կողմերի՝ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց՝ իրենց սեփական մասնավոր կրթական եւ ուսումնական հաստատություններ ստեղծելու եւ ղեկավարելու իրավունքը ճանաչելու պարտավորությունը ենթակա է դրանց կրթական համակարգի պահանջներին, մասնավորապես պարտադիր դպրոցական կրթության վերաբերյալ կարգավորումներին: Սույն պարբերության մեջ նշված հաստատությունները կարող են ենթարկվել վերահսկողության նույն ձեւերի, ինչ որ այլ հաստատությունները, հատկապես դասավանդման չափանիշների առումով: Պահանջվող չափանիշների պահպանման դեպքում կարելի է, որ շնորհված որակավորումները պաշտոնապես ճանաչվեն: Համապատասխան ազգային օրենսդրությունը պետք է հիմնվի օբյեկտիվ չափորոշիչների վրա եւ պահպանի խտրականության բացառման սկզբունքը.

73. Առաջին պարբերության մեջ նշված իրավունքի կիրառումը չի առաջացնում որեւէ ֆինանսական պարտավորություն համապատասխան Կողմի համար, սակայն նաեւ չի բացառում այդպիսի ներդրման հնարավորությունը:»:

2.2.2 Հիմնական հարցեր

Իր եզրակացությունների մեծ մասում Խորհրդատվական կոմիտեն գտել է, որ 13-րդ հոդվածի իրականացումը չի առաջացնում որեւէ կոնկրետ դիտարկումներ: Շատ դեպքերում սա հանդիսանում է այն փաստի արդյունքը, որ համապատասխան ազգային փոքրամասնությունները չունեն իրենց սեփական կրթական հաստատությունները ստեղծելու ֆինանսական միջոցներ:

Բացատրական զեկույցով նախատեսվում է, որ բոլոր կրթական հաստատությունները, ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր, ենթակա են յուրաքանչյուր պետության կրթական համակարգի պահանջներին: Հետեաբար, Կողմ հանդիսացող պետությունները կարող են կիրառել Շրջանակային կոնվենցիան՝ Շրջանակային կոնվենցիայի կրթության վերաբերյալ դրույթները ներառելով որպես տարրեր իրենց սեփական կրթական համակարգերում:

Խորհրդատվական կոմիտեն մի քանի դեպքերում տրամադրել է ավելի լայն մեկնաբանություններ՝ ներառյալ Ավստրիայի, Գերմանիայի եւ Շվեյցարիայի վերաբերյալ եզրակացություններում: Ինչ վերաբերում է Ավստրիային, Խորհրդատվական կոմիտեն քննարկել է չեխ եւ սլովակ երկլեզու կրթության պետական ֆինանսավորումը Վիեննայի Կոմենսկի

դպրոցում եւ խորհուրդ է տվել ավելի շատ սուբսիդիաներ տրամադրել հունգարացիներին եւ խորվաթներին կրթություն տրամադրող մասնավոր դպրոցներին: Կոմենսկի դպրոցի հարցով Խորհրդատվական կոմիտեն նշել է.

«Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է այն փաստը, որ ավստրիական իշխանությունները հոգում են Կոմենսկի դպրոցի պայմանագրային ուսուցչական անձնակազմի ծախսերը, չնայած որ Մասնավոր դպրոցի վերաբերյալ ակտը նրանց համար չի սահմանում այդպիսի պարտավորություն: Այնուամենայնիվ, չեխ եւ սլովակ փոքրամասնությունները Խորհրդատվական կոմիտեի ուշադրություն են հրավիրել ավելացող դժվարությունների վրա, որոնց հետ նրանք առնչվում էին դպրոցի սովորական ընթացիկ ծախսերը սեփական միջոցներով հոգալու ընթացքում: Հետեւաբար, Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսում է ավստրիական իշխանություններին շարունակել իրենց քննարկումները չեխ եւ սլովակ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հետ՝ ֆինանսավորման հարցում լուծումներ գտնելու համար, որոնք կօգնեն ապահովել դպրոցի երկարաժամկետ ապագան: Դպրոցի պատմական կարեւորության եւ այդ լեզուները եւ մշակույթները փոխանցելու հարցում դերի պատճառով, չեխ եւ սլովակ փոքրամասնությունները դրա պահպանումը եւ զարգացումը առաջնահերթություն են համարում»:⁴¹

Շվեյցարիայի դեպքում, Խորհրդատվական կոմիտեն խորհուրդ է տվել վերանայել փոքրամասնությունների լեզուներով մասնավոր դպրոցների ստեղծման վերաբերյալ սահմանափակումների ազդեցությունը որոշակի կանտոններում, օրինակ՝ Բեռնում: Խորհրդատվական կոմիտեն այն կարծիքի էր, որ.

«... «այդպիսի սահմանափակումները խնդրահարույց են Շրջանակային կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի առումով, այնքանով որքանով թվում է, որ դրանք կանխարգելում են փոքրամասնության լեզվով ուսուցում տրամադրող մասնավոր դպրոցների հիմնադրումը այն տարածքից դուրս, որտեղ դրանք ավանդաբար հիմնադրվում են: Նշելով որ դաշնային իշխանությունները մատնանշել են, որ նրանց հայտնի չէ փոքրամասնության լեզվով մասնավոր դպրոցների հիմնադրման մերժման որեւէ դեպք, Խորհրդատվական կոմիտեն միաժամանակ հորդորում է իրավասու մարմիններին ապահովել, որ համապատասխան կանտոնների իրավական դրույթները խոչընդոտ չստեղծեն դրա հետ կապված որեւէ կարիքի բավարարման առումով՝ հատկապես Բեռնի պես մեծ քաղաքներում ապրող իտալախոս բնակչության համար»:⁴²

Կողմ հանդիսացող պետությունները պետք է ապահովեն, որ տարածքայնության սկզբունքի կիրառումը չխախտի փոքրամասնությունների խմբերի կամ փոքրամասնությունների խմբերի ներսում տարբեր ենթախմբերի միջեւ խտրականության բացառման սկզբունքը:

⁴¹ Ավստրիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2002)009 եզրակացություն, 59-րդ պարբերություն:

⁴² Շվեյցարիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC//INF/OP/I(2003)007 եզրակացություն, 66-րդ պարբերություն:

Փոքրամասնությունների մասնավոր կրթության որակի եւ դրա վերահսկողության հետ կապված հարցերը չեն արձարծվել Խորհրդատվական կոմիտեի որեւէ եզրակացության մեջ:

2.3 Շրջանակային կոնվենցիայի 14-րդ հոդված

«14 (1) Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող ցանկացած անձ իրավունք ունի սովորելու իր փոքրամասնության լեզուն:

14 (2) Ավանդաբար կամ զգալի թվով ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանցով բնակեցված տարածքներում, բավարար պահանջարկի դեպքում, Կողմերը պետք է աշխատեն ապահովել, որքան հնարավոր է եւ իրենց կրթական համակարգերի շրջանակում, որ այդ փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ունենան փոքրամասնության լեզուն ուսուցանելու կամ այս լեզվով ուսուցում ստանալու համապատասխան հնարավորություններ:

14 (3) Սույն հոդվածի 2-րդ պարբերությունը իրականացվում է՝ չհակասելով պաշտոնական լեզվի ուսումնառությանը կամ այդ լեզվով դասավանդմանը:»:

2.3.1 Բացատրական զեկույց

«Պարբերություն 1

74. Ազգային փոքրամասնությանը պատկանող ցանկացած անձի՝ իր փոքրամասնության լեզուն սովորելու իրավունքը ճանաչելու պարտավորությունը վերաբերում է այն հիմնական միջոցներից մեկին, որոնց օգնությամբ այդպիսի անհատները կարող են հաստատել եւ պահպանել իրենց ինքնությունը: Այս հարցում չպետք է բացառություններ լինեն: Չհակասելով 2-րդ պարբերության մեջ նշված սկզբունքներին՝ սույն պարբերությունը չի ենթադրում պետության կողմից դրական գործողություն, մասնավորապես, ֆինանսական բնույթի:

Պարբերություն 2

75. Սույն պարբերությունը վերաբերում է փոքրամասնության լեզվի դասավանդմանը եւ այդ լեզվով ուսուցմանը: Փոքրամասնությունների լեզուների կամ փոքրամասնությունների լեզուներով ուսուցման հետ կապված հնարավոր ֆինանսական, վարչական եւ տեխնիկական դժվարությունները ընդունելով՝ սույն դրույթը շատ ճկուն կերպով է ձեւակերպվել՝ տրամադրելով Կողմերին իրենց հայեցողությունը կիրառելու լայն

հնարավորություն: Փոքրամասնությունների լեզուների կամ փոքրամասնությունների լեզուներով ուսուցման ապահովմանը ձգտելու պարտավորությունը ենթակա է մի քանի պայմանների, մասնավորապես, պետք է առկա լինի համապատասխան ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց կողմից «բավարար պահանջարկ»: «Հնարավորինս» ձեակերպումը մատնանշում է, որ այդպիսի ուսուցումը կախված է համապատասխան Կողմի առկա ռեսուրսներից:

76. Տեքստում միտումնավոր կերպով չի տրվում «բավարար պահանջարկի» սահմանում՝ ձեակերպման ճկուն ձեւի, որը Կողմերին թույլ է տալիս հաշվի առնել իրենց երկիրների սեփական հատուկ հանգամանքները: Կողմերը հնարավորություն ունեն կատարել այդպիսի ուսուցումը ապահովելու համար միջոցների եւ կարգավորումների ընտրություն՝ հաշվի առնելով իրենց հատուկ կրթական համակարգը:

77. Սույն պարբերությունում նշված այլընտրանքները՝ «փոքրամասնության լեզուն ուսումնառելու կամ այս լեզվով ուսուցում ստանալու հնարավորությունները» իրարամերժ չեն: Նույնիսկ չնայած, որ 14-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ պետությունները չեն պարտավորվում երկուսն էլ կատարել, դրա ձեակերպումը չի խոչընդոտում Կողմ հանդիսացող պետությունների կողմից՝ փոքրամասնության լեզվի դասավանդման, ինչպես նաեւ փոքրամասնության լեզվով դասավանդման իրականացմանը: Երկլեզու ուսուցումը կարող է լինել այս դրույթում նշված նպատակին հասնելու միջոցներից մեկը: Սույն պարբերությունից բխող պարտավորությունը կարող է տարածվել նախադպրոցական կրթության վրա:

Պարբերություն 3

78. Փոքրամասնության լեզուն ուսումնառելու կամ այս լեզվով ուսուցում ստանալու հնարավորությունները չպետք է հակասեն պաշտոնական լեզվի ուսումնառությանը կամ այս լեզվով դասավանդմանը: Իհարկե, պաշտոնական լեզվի իմացությունը սոցիալական համախմբվածության եւ ինտեգրման գործոն է: 79. Դա վերաբերում է այն պետություններին, որտեղ կա մեկից ավելի պաշտոնական լեզու, կարգավորելու համար հատուկ հարցեր, որոնց հանգեցնում է սույն դրույթի իրականացումը:»:

2.3.1 Հիմնական հարցեր

14-րդ հոդվածի կառուցվածքը

Նշանակալի է, որ Շրջանակային կոնվենցիայի 14 (1) հոդվածը հստակորեն վերաբերում է որեւէ

մեկի փոքրամասնության լեզուն սովորելու «իրավունքին»: 14 (1) հոդվածը պասիվ է իր բնույթով՝ «սովորելու իրավունքը» նշելիս՝ ի հակադրություն 14 (2) հոդվածում նշված «ուսանելու» եւ «ուսուցում ստանալու» ակտիվ ձեւին: Այդ դեպքում Կողմ հանդիսացող պետությունները առաջին հերթին պետք է իրենց իրավական եւ կրթական համակարգերում ճանաչեն այս իրավունքը, նույնիսկ եթե այն ինքնաբերաբար չի առաջացնում բոլոր հանգամանքներում այդպիսի կրթություն տրամադրելու տնտեսական պատասխանատվություն: Որոշ դեպքերում Խորհրդատվական կոմիտեն քննադատել է գնչուների լեզվով կրթություն ստանալու իրավունքը ճանաչող դրույթների բացակայությունը՝ չնայած շատ այլ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ գոյություն ունեցող նմանատիպ դրույթների:⁴³

14 (2) հոդվածը սահմանվում է մի քանի դրույթներով՝ ներառյալ «տարածքներում, որոնք ավանդաբար կամ զգալի թվով բնակեցված են ...», «բավարար պահանջարկի առկայության դեպքում», «հնարավորինս», «իրենց կրթական համակարգերի շրջանակներում», «հավասար հնարավորություններ» բառակապակցությունների միջոցով: 14 (2) հոդվածում նշված իրավունքը բաղկացած է երկու տարրերից (փոքրամասնության լեզվի եւ փոքրամասնության լեզվով ուսուցում), որոնք Խորհրդատվական կոմիտեն դիտարկում է որպես *ոչ իրարամերժ այլընտրանքներ*:⁴⁴ Չնայած 14 (2) հոդվածով պետությունների համար երկուսն էլ իրականացնելու պարտավորություն չի սահմանվում, դրա ձեակերպումը չի խոչընդոտում Կողմ հանդիսացող պետությունների կողմից փոքրամասնության լեզվի դասավանդման, ինչպես նաեւ փոքրամասնության լեզվով ուսուցման իրականացումը: Երկլեզու ուսուցումը կարող է լինել այս դրույթում նշված նպատակին հասնելու միջոցներից մեկը: Բացատրական զեկույցում հիշեցում է արվում, որ այդ դրույթը վերաբերում է նաեւ նախադպրոցական կրթությանը:

Չնայած Կողմ հանդիսացող պետությունների համար բավական ճկունություն թույլ տվող 14 (2) հոդվածի դրույթներին՝ Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ այն կարծիքին է, որ Կողմ հանդիսացող պետություններն ակտիվ կերպով պետք է իրականացնեն կարիքների գնահատում եւ փոքրամասնություններին ներգրավեն միջոցների պլանավորման եւ իրականացման մեջ՝ ապահովելու համար 14-րդ հոդվածի կիրառումը՝ ներառյալ 14(1) հոդվածով անվերապահորեն երաշխավորվող իրավունքը: «Փոքրամասնության լեզու» հասկացությունն այնքան հստակ չէ, որքան այն կարող է թվալ առաջին հայացքից: Այն կարող է նշանակել՝

ա) լեզու, որը համարվում է փոքրամասնության խմբի ավանդական եւ պատմական լեզուն,

բ) լեզու, որն օգտագործվում է գործնականում՝ փոքրամասնության խմբի կողմից (օրինակ՝

⁴³ Խորհրդատվական կոմիտեի՝ ACFC/INF/OP/I(2001)001՝ Սլովակիայի վերաբերյալ եւ ACFC/INF/OP/I(2002)001՝ Ռումինիայի վերաբերյալ եզրակացությունները:

⁴⁴ Խորհրդատվական կոմիտեի՝ ACFC/INF/OP/I(2003)006՝ Շվեդիայի եւ ACFC/INF/OP/I(2003)003 Նորվեգիայի վերաբերյալ եզրակացությունները:

ռուսերենը,

գնչու փոքրամասնությանը պատկանող անձանց շարքերում նախկին Խորհրդային միության մի քանի երկրներում,

գ) լեզու, որն օգտագործվում է փոքրամասնության խմբի ներսում մեծամասնության կողմից կամ որն ամենաշատն է օգտագործվում փոքրամասնության կողմից (կամ երկուսի համակցությունը), լեզու, որն ուղղակի տարբերվում է մեծամասնության լեզվից:

«Մայրենի լեզու» հասկացությունը, որն երբեմն օգտագործվում է օրենսդրության եւ Ազգային զեկույցների մեջ, հավասարապես անորոշ է, քանի որ այն կարող է նշանակել՝

ա) մոր կողմից փոխանցվող լեզու (մշակույթների եւ ինքնությունների փոխանցման վերաբերյալ այսպիսով առաջացող գենդերային հարցերում բոլոր կողմնակալ մոտեցումներով հանդերձ),

բ) լեզու, որն անձը առաջինն է սովորել,

գ) լեզու, որն անձն ամենալավը գիտի,

դ) լեզու, որն անձը առավել ազատ է օգտագործում,

ե) լեզու, որով անձը կամ մյուսները նույնականացվում են որպես «լեզվակիրներ»:

Նաեւ պետք է նշվի, որ «մայրենի լեզու» բառակապակցությունը բոլորովին չի հանդիպում 14-րդ հոդվածում եւ, հետեւաբար, կարելի է վիճել այն հարցի շուրջ, որ Շրջանակային կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով ամրագրված ինքնանույնականացման սկզբունքի համաձայն, ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք եւ փոքրամասնությունները որպես խմբեր կարող են ազատորեն նույնականացնել իրենց այն լեզվի հիման վրա, որն իրենք ընկալում են որպես «իրենց» լեզու:

Լեզուները ամբողջականություն են կազմում եւ լեզուների հստակ սահմանները (լեզվական եւ աշխարհագրական) ճկուն եւ փոփոխական են եւ կմնան այդպիսին: Մարդիկ ունակ են տիրապետել մի քանի լեզուներ: Մարդիկ նաեւ կարող են իմանալ եւ օգտագործել զանազան լեզուներ տարբեր մակարդակներով եւ տարբեր բնագավառներում: Գլոբալիզացիայի եւ բարելավված փոխազդեցության մեր ժամանակաշրջանում ամեն դեպքում ակնհայտ է, որ բազմալեզվությունն ապահովում է ազդեցիկ ֆունկցիոնալ, ճանաչողական եւ զգացմունքային առավելություններ: Շրջանակային կոնվենցիան ինքնին ենթադրում է երկլեզվության խրախուսումը եւ աջակցությունը (12 (1) եւ 14-րդ հոդվածների համակցված իրականացման միջոցով): Այդ պատճառներով, համապատասխան անձանց (աշակերտների, ծնողների, ուսուցիչների, փոքրամասնության ներկայացուցիչների, կենտրոնական եւ տեղական

իշխանությունների) հետ շարունակական խորհրդակցությունն էական է լեզվական կրթության ծրագրերի բարեհաջող իրականացման համար: Սա նաև հետևում է ազգային փոքրամասնությունների մասնակցության իրավունքից, ինչպես երաշխավորվում է Շրջանակային կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածով: Գնչունների լեզվի եւ դրա միջոցով դասավանդման կարեւորությունը ավելի շատ է քննարկվում Ազգային զեկույցներում եւ Խորհրդատվական կոմիտեի եզրակացություններում՝ որպես գնչունների կրթության հասանելիության ապահովմանն ուղղված ջանքերի անհրաժեշտ տարր: Ռումինիայի վերաբերյալ եզրակացության մեջ

Խորհրդատվական կոմիտեն նշել էր, որ գործնականում գնչունների լեզվով ուսուցում տեղի չի ունեցել՝ չնայած այս երկրում բնակվող գնչունների համայնքի զգալի չափին: Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է արել ձեռնարկել միջոցներ՝ գնչունների լեզուն դասավանդելու համար համարժեք հնարավորություններ ապահովելու նպատակով:⁴⁵

Եվրոպայի խորհուրդը եւ դրա Լեզվական քաղաքականության բաժինը շատ մեծ իրավասություն ունի բարեհաջող լեզվական կրթության ծրագրերի համար անհրաժեշտ նախապայմանների եւ տարբեր միջոցների նկատմամբ՝ ներառյալ երկլեզու եւ բազմալեզու կրթությունը:⁴⁶ Եվրոպական շատ պետություններ նույնպես ստանձնել են կոնկրետ պարտավորություններ Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի շրջանակներում:

Պարտավորությունների շրջանակը

Իր եզրակացություններում Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսել է կառավարություններին դրսևորել «նախաձեռնողական մոտեցում» նույնիսկ, երբ ներկայացված պահանջարկը փոքր է թվում (Միացյալ Թագավորության վերաբերյալ եզրակացություն): Այն նաև գոհունակություն է հայտնել դասարանների ձեւավորման համար *քանակական* ցածր *շեմերի առումով* (օրինակ՝ հինգ աշակերտ Ուկրաինայի գյուղական տարածքներում եւ 8-10 աշակերտ՝ ոչ գյուղական տարածքներում. Շվեդիայում 1 աշակերտ որոշ լեզուների համար եւ 5 աշակերտ մյուսների համար, սակայն, կախված ուսուցիչների առկայությունից, մի բան, որը արժանացել է Խորհրդատվական կոմիտեի քննադատությանը, Ավստրիան ներկայացրել էր մեկ դասարանի համար առնվազն 7 աշակերտ թիվը (մանրամասն դրույթների հետ մեկտեղ) եւ դասարանում աշակերտների առավելագույն թիվը՝ 20): Խորհրդատվական կոմիտեն, ընդհակառակը,

⁴⁵ Ռումինիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2001)1 եզրակացությունը:

⁴⁶ Օրինակ՝ տե՛ս Պեդրեյգ Օ Ռիագենի եւ Ջորջ Լուդիի կողմից պատրաստված «Երկլեզու կրթություն՝ քաղաքականությանը վերաբերող որոշ հարցեր», Լեզվական քաղաքականության բաժին, ԳՔ IV, դպրոցական, արտալսարանային եւ բարձրագույն կրթության հարցերով տնօրինությունը, Եվրոպայի խորհուրդ, 2003թ.: Այն որպես հավելված ներառում է օգտակար ստուգացուցակ որոշում կայացնողների համար՝ երկլեզու կրթության համատեքստում:

եզրակացրել է, որ սորբերենի դպրոցում դասարանի համար 20 աշակերտի շեմը «շատ բարձր է Շրջանակային կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի տեսանկյունից»:⁴⁷

Պետությունները չպետք է կիրառեն 14-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքների համար լրացուցիչ պահանջներ, բացի Շրջանակային կոնվենցիայում ներկայացվածներից: Նորվեգիայի վերաբերյալ իր եզրակացության մեջ Խորհրդատվական կոմիտեն գտել է.

«Առկա կանոնակարգերով առավելագույնը նախատեսվում է երկլեզու հիմնական կրթություն՝ բացառությամբ Սաամիների եւ Քվեն-Ֆինների այլ փոքրամասնությունների համար (նշանակված շրջաններում), միայն մինչ այն ժամանակ, երբ նրանք ձեռք են բերել նորվեգերենի բավականաչափ լավ գիտելիք, որպեսզի կարողանան հետեւել սովորական դասավանդման ծրագրին: Նկատի ունենալով, որ 14-րդ հոդվածի երաշխիքները պայմանավորված չեն պետական լեզվի չիմացությամբ՝ Խորհրդատվական կոմիտեն գտնում է, որ իշխանությունները պետք է ուսումնասիրեն ազգային փոքրամասնությունների շրջանում գոյություն ունեցող եւ նշված երաշխիքներով չապահովված շրջաններում գոյություն ունեցող՝ սեփական լեզվով կամ սեփական լեզվի ուսուցում ստանալու պահանջարկի մակարդակը, եւ, կախված արդյունքներից, անհրաժեշտության դեպքում պետք է բարելավեն առկա իրավական եւ գործնական իրավիճակը»:⁴⁸

Լեզվական կրթության համար կոնկրետ միջոցներ կիրառելիս եւ զարգացնելիս Կողմ հանդիսացող պետությունները պետք է մտածեն եւ որոշում կայացնեն հետեւյալ հարցերի վերաբերյալ.

- փոքրամասնությունների լեզուների կամ փոքրամասնությունների լեզուներով դասավանդման շրջանակը եւ ծավալը (ներառյալ կրթության մակարդակները եւ ժամաքանակը, հանրային դպրոցների համակարգը եւ ոչ պաշտոնական (մասնավոր) դասավանդումը),
- դասավանդման կամընտիր կամ պարտադիր բնույթը,
- փոքրամասնության լեզվի եւ (կամ) փոքրամասնության լեզվով դասավանդման շարունակականությունը՝ կրթական համակարգի տարբեր մակարդակների միջոցով:

Այդ ջանքերի վերաբերյալ մեծ չափով ուղղորդում կարելի է գտնել Ազգային փոքրամասնությունների կրթական իրավունքների վերաբերյալ ԵԱՀԿ Հաագայի առաջարկություններում (1996թ.), որոնք այս ոլորտի վերաբերյալ համապարփակ տեքստ են, որը տեղեկություններ է պարունակում փոքրամասնությունների կրթության որոշ էական ասպեկտների

⁴⁷ Խորհրդատվական կոմիտեի եզրակացությունները՝ ACFC/INF/OP/I(2002)009՝ Ավստրիայի, ACFC/INF/OP/I(2002)010՝ Ուկրաինայի, ACFC/INF/OP/I(2002)6՝ Միացյալ Թագավորության, եւ ACFC/INF/OP/I(2002)008՝ Գերմանիայի վերաբերյալ, 59-60-րդ պարբերություններ:

⁴⁸ Նորվեգիայի վերաբերյալ Խորհրդատվական կոմիտեի ACFC/INF/OP/I(2003)003 եզրակացություն, 59-րդ պարբերություն:

վերաբերյալ:⁴⁹ Հաագայի առաջարկություններում պահպանվում է Շրջանակային կոնվենցիայի ոգին եւ կրթության նպատակները, ինչպես նկարագրված է «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայում՝ ընդունելով փոքրամասնության ինքնության եւ լեզվի պահպանման եւ զարգացման նպատակը փոքրամասնությունների նրանց բնակության վայր հանդիսացող հասարակությունների մեջ ինտեգրելու, ինչպես նաեւ տարբեր անհատների եւ խմբերի միջեւ երկխոսության հետ հավասարակշռելու կարիքի տարրական ենթադրությունը ընդունելով: Ինչպես նշվել է ավելի վաղ, Խորհրդատվական կոմիտեն իր աշխատանքում պահպանել է նույն մտածելակերպը:

Շրջանակային կոնվենցիան այս ամենին ավելացնում է կրթության ոլորտում որեւէ պետությունում (6-րդ հոդված) ապրող բոլոր անձանց միջեւ փոխադարձ հարգանքը, փոխըմբռնումը եւ համագործակցությունը խթանելու ակնհայտ կարելությունը, ինչպես նաեւ տարբեր խմբերի մշակույթի, պատմության, լեզվի եւ կրոնի մասին գիտելիքների ձեռքբերումը խթանելու եւ թե՛ փոքրամասնություններին, թե՛ մեծամասնություններին որպես թիրախ ընտրելու անհրաժեշտությունը (հոդված 12):

Հաագայի առաջարկությունները իրենցից ներկայացնում են արժեքավոր օգնություն ապակենտրոնացման եւ մասնակցության հարցում: Վերջապես, կրթության տարբեր մակարդակներում (տարրական, միջնակարգ, բարձրագույն եւ մասնագիտական) փոփոխվող կարիքները վերլուծելիս, Հաագայի առաջարկությունները ներառում են կոնկրետ առաջարկություններ՝ ուսումնական ծրագրի դասավանդման հարցում փոքրամասնության լեզվի կիրառման ծավալի առումով: Ընդհանուր առմամբ, մոդելը մեծապես շեշտում է փոքրամասնության լեզվի դասավանդումը կրթության առավել ցածր մակարդակներում՝ կրթության առավել բարձր մակարդակներում մեծամասնության լեզվի միջոցով դասավանդման աստիճանական աճով:

Եվրոպայի խորհրդի շրջանակներում եւ դրանցից դուրս արդեն առկա են մի շարք այլ գործիքներ եւ փաստաթղթեր, որոնք կարող են հարմարեցվել յուրաքանչյուր երկրի, շրջանի եւ փոքրամասնության, ինչպես նաեւ մեծամասնության խմբերի կոնկրետ կարիքներին:⁵⁰ Հատկապես կարեւոր գործիք է այսպես կոչված «Չորս-Ա սխեման», որը մշակվել է Միավորված

⁴⁹ Հաագայի առաջարկությունների եւ Բացատրական ծանոթագրության ամբողջ տեքստը տարբեր լեզուներով ներկայացված է հետեւյալ հասցեով՝ <http://www.osce.org/hcnm/documents.html?lsi=true&limit=10&grp=45>

⁵⁰ Լեզվական կրթության եւ բազմալեզվության մանրամասների վերաբերյալ ավելի ծավալուն մեխանիզմների մասին տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի Լեզվական քաղաքականության բաժնի աշխատանքը, որի շրջանակներում, մասնավորապես, հրատարակվել է «Եվրոպայում լեզվական կրթության քաղաքականության զարգացման ուղեցույց՝ Լեզվական բազմազանությունից դեպի բազմալեզու կրթություն»-ը, 2003թ. (հիմնական, ինչպես նաեւ աշխատանքային խմբագրությամբ երկուսն էլ հասանելի են www.coe.int/lang հասցեով:)

ազգերի կազմակերպության շրջանակներում:⁵¹ Սխեմայում ներկայացված են որակի որոշ հիմնական չափորոշիչներ մարդու իրավունքների տեսանկյունից:

Կրթական ամբողջ գործունեության՝ ներառյալ փոքրամասնության կրթության պլանավորման եւ գնահատման հարցում կարելի է ուղղորդվել այդ սխեմայից բխող նկատառումները հաշվի առնելով: Մինչդեռ առաջին երկու Ա-գործոնները հավասարապես վերաբերվում են բոլոր երեխաներին եւ ուսանողներին, Խորհրդատվական կոմիտեն գտնում է, որ ընդունելության եւ հարմարվողականության հասկացությունները հատկապես վերաբերվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց:⁵² Չորս-Ա սխեմայի համաձայն՝ կրթությունն իր բոլոր ձեւերով եւ բոլոր մակարդակներում ունի հետեւյալ փոխկապակցված եւ էական հատկանիշները.

Առկայությունը. Պետք է առկա լինեն բավարար թվով գործող կրթական հաստատություններ եւ ծրագրեր: Վերապատրաստված ուսուցիչների եւ ուսումնական նյութերի առկայությունը, շենքերի, երկու սեռերի համար սանիտարական հարմարությունների, անվտանգ խմելու ջրի հետ կապված հարցերը այս չափորոշիչի շրջանակներում ամենակարեւոր տարրերից են: Շրջանակային կոնվենցիան ներառում է պետությունների տարբեր մակարդակի պարտավորություններ՝ կրթության տարբեր մակարդակներում առկայության առումով:

Հասանելիությունը ունի երեք համընկնող տարածաչափ. Խտրականության բացառումը, ֆիզիկական հասանելիությունը (համապատասխան աշխարհագրական դիրքը, տրանսպորտը, ժամանակակից տեխնոլոգիան) եւ տնտեսական հասանելիությունը: Համաձայն մարդու իրավունքների մասին փաստաթղթերի՝ տարրական կրթությունը պետք է լինի «անվճար բոլորի համար»:⁵³ Եվրոպայում, Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայի 17 (2) հոդվածով պահանջվում է, որ Կողմ հանդիսացող պետությունները երեխաներին եւ երիտասարդներին տրամադրեն «անվճար *տարրական եւ միջնակարգ* կրթություն»:

Ընդունելությունը. կրթության ձեւը եւ բովանդակությունը՝ ներառյալ ուսումնական ծրագրերը եւ դասավանդման մեթոդները, պետք է ընդունելի լինեն ուսանողների եւ ծնողների համար (օրինակ՝ համապատասխան, մշակութային առումով պատշաճ եւ լավորակ): Այսպիսով, ընդունելությունը վերաբերում է կրթության ամբողջ ֆիզիկական եւ սոցիալական միջավայրին:

⁵¹ *Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների հարցերով կոմիտեի՝ Կրթության իրավունքի վերաբերյալ 13 (1999) Ընդհանուր մեկնաբանություն եւ ՄԱԿ-ի՝ կրթության հարցերով հարուկ զեկուցողի E/CN.4/1999/49 նախնական զեկույցը:*

⁵² Տե՛ս նաեւ Դունկան Ուիլսոն, «Շրջանակի լրացում՝ Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին Շրջանակային կոնվենցիայի կիրառման դիտանցման հինգ տարիներ» ISBN 92-871-5472-2:

⁵³ Տնտեսական, սոցիալական եւ մշակութային իրավունքների հարցերով կոմիտեի Տարրական կրթության վերաբերյալ գործողությունների ծրագրերի վերաբերյալ 11 (1999) Ընդհանուր մեկնաբանությունում մանրամասն ներկայացվում են «պարտադիր» եւ «անվճար» կրթության հասկացությունները:

Մինչդեռ այս չափորոշիչը հատկապես կարեւոր է ազգային փոքրամասնությունների համար, այն նրանց չի ազատում պետության կրթական համակարգով սահմանված նպատակներից եւ չափանիշներից:

Հարմարվողականությունը. կրթությունը պետք է ճկուն լինի՝ հարմարվելու համար փոփոխվող հասարակությունների եւ համայնքների կարիքներին եւ արձագանքելու համար ուսանողների կարիքներին՝ իրենց բազմազան սոցիալական եւ մշակութային միջավայրում: Սա պետք է հաշվի առնվի, քանի որ թե՛ փոքրամասնությունները եւ թե՛ մեծամասնությունները զարգացող սուբյեկտներ են՝ ինչպես նրանց պատկանող անձինք: Անհրաժեշտություն կա անընդհատ քննարկելու եւ վերազնահատելու փոքրամասնությունների եւ մեծամասնությունների ինքնությունները, քանի որ դրանք անփոփոխ չեն: Լեզուները եւ կրոնը նույնպես անփոփոխ երեւոյթներ չեն, եւ Խորհրդատվական կոմիտեն իր աշխատանքում հաշվի է առել նաեւ այդ հանգամանքը:

ՄԱՍ III ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԻՋՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ

Խորհրդատվական կոմիտեի վերոհիշյալ փորձի հիման վրա հնարավոր է առաջարկել այն հիմնական նկատառումների հակիրճ ստուգացուցակ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն փոքրամասնություններին եւ միջմշակութային կրթությանը վերաբերող կրթական քաղաքականությունը քննարկելիս: Ընդհանուր առմամբ, Խորհրդատվական կոմիտեն եզրակացնում է, որ փոքրամասնությունների կրթության վերաբերյալ ամբողջ քաղաքականությունը պետք է հասցեագրի հետեւյալ հիմնական հարցերը.

Ինչու՞: Որո՞նք են կրթական քաղաքականության հստակ նպատակները:

Ինչպես արդեն նշվել է, Շրջանակային կոնվենցիայով պահանջվում է ոչ միայն փոքրամասնությունների մշակույթների եւ լեզուների պաշտպանություն, այլ նաեւ միջմշակութային շփումների եւ երկխոսության տարածում եւ զարգացում, հանդուրժողականության ոգու խրախուսում բոլոր կրթական միջոցառումներում եւ նույնիսկ լեզուների առումով երկլեզվության եւ բազմալեզվության ոգի: Հնարավոր է անհրաժեշտություն լինի դրսևորել տարբեր մոտեցումներ տարբեր իրավիճակների եւ տարբեր խմբերի նկատմամբ՝ բոլոր անձանց համար արդյունավետ հավասարությունը եւ լավորակ կրթության հասանելիությունն ապահովելու համար:

Ո՞վ: Ո՞վ է ներգրավված եւ ո՞վքեր են համապատասխան սուբյեկտները:

Կողմ հանդիսացող պետությունների համար պետք է հասանելի լինեն տարբեր փոքրամասնությունների խմբերի իրավիճակի, նրանց կարիքների եւ ձգտումների վերաբերյալ համապատասխան հիմնական տեղեկությունները: Աշխարհագրական կենտրոնացման, պատմական կարգավիճակի եւ փորձի, մայր պետության աջակցության, կազմակերպվածության մակարդակի, սեռերի անհավասարությունների հարցերում տարբերություններն ազգային, տեղական եւ տարածքային իշխանություններից պահանջում են տարբեր արձագանքներ: Շրջանակային կոնվենցիան վավերացրած բոլոր երկրներում պետք է հաշվի առնվի գնչուների եւ թափառաշրջիկ անձանց հատկապես անբարենպաստ իրավիճակը:

Շատ այլ սուբյեկտներ ազդում են կրթության առկայության եւ որակի վրա: Կենտրոնական եւ տեղական մակարդակով որոշում կայացնողները, ուսուցիչները եւ դպրոցների տնօրենները ամենակարեւորներից են: Ծնողները եւ կրթություն ստացող անձինք (աշակերտները կամ

մեծահասակները) մյուս կարեւոր սուբյեկտներն են: Այդ խմբերի եւ անձանց ցանկություններին պետք է ուշադրություն դարձվի, եւ որոշումների կայացման բոլոր գործընթացներում՝ ներառյալ կրթության ոլորտում պետք է հաշվի առնվի արդյունավետ մասնակցության իրավունքը, ինչպես ամրագրված է Շրջանակային կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածում:

Ինչպե՞ս: Ի՞նչ գործիքներ են առկա եւ իրատեսական:

Կրթական կարիքների ձեւը եւ բովանդակությունը պետք է հարմարեցվի վերոհիշյալ նպատակներին: Բոլոր ուսումնական ծրագրերում բազմամշակութային եւ միջմշակութային տարրերի ներմուծումը մեկ քայլ է: Զանազան կարիքները բավարարելու մեկ այլ մեթոդ է տարբեր տեսակի դպրոցների եւ դասարանների առկայությունը: Բազմամշակութային միջավայրում աշխատելու փորձ ունեցող երկլեզու եւ բազմալեզու ուսուցիչների վերապատրաստումը մեկ այլ կարեւոր քայլ է: Այս ասպեկտները սպառիչ չեն, սակայն նրանք կարեւոր են երկրում ապրող բոլոր անձանց համար լավորակ կրթության հասանելիություն առաջարկելու հարցում՝ հանդուրժողականության մթնոլորտը եւ միջմշակութային երկխոսությունը խթանելու եղանակով:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ. ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ԿՈՂՄԻՑ ԻՐ ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԻ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱՐԾԱՐԾՎԱԾ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Հոդված 4 [Հղում 5-րդ, 6-րդ, 12-րդ, 13-րդ, 14-րդ հոդվածներին]

1 Կողմերը պարտավորվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար երաշխավորել օրենքի առաջ հավասարության եւ օրենքի առաջ հավասար պաշտպանության իրավունքը: Այս առումով, արգելվում է ազգային փոքրամասնությանը պատկանելության հիմքով խտրականությունը:

2 Կողմերը, անհրաժեշտության դեպքում, պարտավորվում են ընդունել համապատասխան միջոցներ՝ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող եւ մեծամասնությանը պատկանող անձանց միջեւ ամբողջական եւ արդյունավետ հավասարությունը խթանելու համար տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական եւ մշակութային կյանքի բոլոր բնագավառներում: Այս առումով, նրանք պետք է հաշվի առնեն ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հատուկ պայմանները:

3 2-րդ պարբերության համաձայն ընդունված միջոցները չպետք է դիտարկվեն որպես խտրականություն:

1. օրենքի առաջ հավասարության եւ օրենքի առաջ հավասար պաշտպանության իրավունքը

Կրթության ոլորտում (իրավական եւ գործնական մակարդակներ) ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հավասարությունը եւ նրանց նկատմամբ խտրականության բացառումը

- կրթության ոլորտում կոնկրետ խտրականությունը բացառող օրենսդրության գոյությունը (բացակայությունը), կրթության վերաբերյալ խտրականություն պարունակող դրույթները
- համապատասխան նախադեպային իրավունքի գոյությունը
- կրթության ոլորտում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց նկատմամբ խտրականության դեպքերը (մյուս աշակերտների, ուսուցիչների եւ կրթության ոլորտում այլ սուբյեկտների նկատմամբ խտրական մոտեցումները)
 - փոքրամասնությանը պատկանող երեխաների (մասնավորապես, գնչուների) մեկուսացումը, մեծաթիվ կենտրոնացումը որոշակի հանրային դպրոցներում՝ այլ դպրոցների կողմից մերժման պատճառով
 - փոքրամասնությանը պատկանող երեխաների (մասնավորապես, գնչուների) ոչ

պատշաճ տեղավորումը անջատ դասարաններում եւ դպրոցներում

- մտավոր խնդիրներ ունեցող երեխաների համար հատուկ դպրոցներում անհամաչափ (ոչ պատշաճ) ներկայությունը

2. ամբողջական եւ արդյունավետ հավասարությունը

- ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ամբողջական եւ արդյունավետ հավասարությունը կրթության ոլորտում
 - ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց անհավասար դիրքը կրթության ոլորտում (անհավասար կրթական հնարավորությունները եւ ռեսուրսների անհավասար հասանելիությունը)
 - ազդեցությունը նրանց իրավիճակի վրա այլ ոլորտներում, ինչպիսիք են՝ զբաղվածությունը, քաղաքացիական ծառայությունը եւ այլն
 - կրթության ոլորտում պահանջվող՝ ամբողջական եւ արդյունավետ հավասարության հասնելու համար լրացուցիչ միջոցները
- կրթությունը որպես խտրականությունը բացառելու եւ ինտեգրումը խթանելու գործիք

Հոդված 5 [Հղում 4-րդ, 6-րդ, 12-րդ, 13-րդ, 14-րդ հոդվածներին]

1 Կողմերը պարտավորվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար խթանել իրենց մշակույթը պահպանելու եւ զարգացնելու պայմանները եւ պահպանել իրենց ինքնության էական տարրերը, մասնավորապես, նրանց կրոնը, լեզուն, ավանդույթները եւ մշակութային ժառանգությունը:

[...]

- կրթությունը որպես ինքնությունը պահպանելու գործիք (ներառյալ ազգային փոքրամասնություններով ավանդաբար կամ զգալի թվով բնակեցված տարածքներից դուրս)

Հոդված 6 [Հղում 4-րդ, 5-րդ, 12-րդ, 13-րդ, 14-րդ հոդվածներին]

1 Կողմերը խրախուսում են հանդուրժողականության ոգին եւ միջմշակութային երկխոսությունը եւ ձեռնարկում են արդյունավետ միջոցառումներ՝ խթանելու համար փոխադարձ հարգանքը եւ փոխըմբռնումն ու համագործակցությունը իրենց տարածքում ապրող բոլոր անձանց միջեւ՝ անկախ այդ անձանց էթնիկ, մշակութային, լեզվական կամ

կրոնական ինքնությունից, մասնավորապես՝ կրթության, մշակույթի եւ զանգվածային լրատվության միջոցների ոլորտներում:

2 Կողմերը պարտավորվում են ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ պաշտպանելու համար անձանց, ովքեր կարող են ենթարկվել սպառնալիքների կամ խտրական գործողությունների, թշնամանքի կամ բռնության, իրենց էթնիկական, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական ինքնության պատճառով:

1. կրթությունը որպես հանդուրժողականության գործիք

- կրթության *ոլորտում* հանդուրժողականության խթանում (կրթության բազմամշակութային բովանդակությունը եւ ձեւը)
- կրթության *միջոցով* հանդուրժողականության խթանում (մարդու իրավունքների, հանդուրժողականության, բազմազանության վերաբերյալ կրթական ծրագրեր լրագրողների, ուստիկանների եւ այլոց համար)
- կրթության ոլորտում հավասար հնարավորություններ ոչ քաղաքացիների համար, որպես ինտեգրման գործիք
- զանգվածային լրատվության միջոցների՝ որպես կրթությանն աջակցող գործիքի դերը

2. խտրականությունից, թշնամանքից, բռնությունից պաշտպանության միջոցները

- դպրոցներում ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց նկատմամբ խտրականությունից, անհանդուրժողականությունից, թշնամանքից պաշտպանությունը

Հոդված 8 [*Հղում 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 12-րդ, 15-րդ հոդվածներին*]

Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող ցանկացած անձ իրավունք ունի արտահայտել իր կրոնը կամ հավատքը եւ հիմնադրել կրոնական հաստատություններ, կազմակերպություններ եւ ընկերակցություններ

- դպրոցական ծրագրում կրոնական առարկաներում արտահայտված կրոնական բազմազանությունը եւ հանդուրժողականությունը
- դպրոցական ծրագրերում կրոնական կրթության պարտադիր կամ կամավոր բնույթը

Հոդված 9 [*Հղում 6-րդ, 12-րդ հոդվածներին*]

1 Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող

յուրաքանչյուր անձի արտահայտվելու ազատության իրավունքը ներառում է փոքրամասնության լեզվով կարծիքներ ունենալու եւ տեղեկություններ ու գաղափարներ ստանալու եւ տալու ազատությունը՝ առանց պետական մարմինների կողմից միջամտության եւ անկախ սահմաններից: Կողմերը, իրենց իրավական համակարգերի շրջանակներում, ապահովում են, որ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձանց նկատմամբ խտրականություն չկիրառվի զանգվածային լրատվության միջոցների հասանելիության առումով:

[•••]

- փոքրամասնությունների հետ կապված հարցերի շուրջ վերապատրաստումը եւ իրազեկության մակարդակի բարձրացումը լրագրողների համար
- փոքրամասնությանը պատկանող լրագրողների վերապատրաստման հնարավորությունները, որպես փոքրամասնությունների համար զանգվածային լրատվության միջոցների հասանելիության եւ դրանցում ներկայացված լինելու գործիք

Հոդված 12 [Հղում 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 14-րդ, 15-րդ հոդվածներին]

1 Կողմերը, անհրաժեշտության դեպքում, կրթության եւ գիտական ուսումնասիրությունների բնագավառում պետք է միջոցներ ձեռնարկեն իրենց ազգային փոքրամասնությունների եւ մեծամասնության մշակույթի, պատմության, լեզվի եւ կրոնի վերաբերյալ գիտելիքներն ամրապնդելու համար:

2 Այս համատեքստում Կողմերը, *ի թիվս այլ հնարավորությունների*, պետք է տրամադրեն հավասար հնարավորություններ ուսուցիչների վերապատրաստման եւ դասագրքերով ապահովման համար եւ օժանդակեն շփումները տարբեր համայնքների ուսանողների եւ ուսուցիչների միջեւ:

3 Կողմերը պարտավորվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար, բոլոր մակարդակներով, խթանել կրթության հասանելիության հավասար հնարավորությունների ապահովումը:

1. Կրթության միջմշակութային հեռանկարի խթանումը Հատուկ նպատակ՝

- բարելավել ազգային փոքրամասնությունների մասին ընկալումը եւ խթանել միջէթնիկական հանդուրժողականության եւ երկխոսության մթնոլորտը

Գործունեության ոլորտները՝

- դպրոցական ծրագրի վերանայում՝ ազգային փոքրամասնությունների մշակույթի, պատմության, կրոնի եւ ավանդույթների տարրեր (նաեւ որպես ընդհանուր ուսումնական ծրագրի մաս) ներառելու նպատակով
- բազմամշակութային բովանդակություն ունեցող դպրոցական դասագրքերի տրամադրում (վերանայում)

Ընդգրկվածությունը

- կրթության մակարդակներ՝ բոլորը կրթության մակարդակներ՝ ներառյալ գիտական ուսումնասիրությունները
- աշխարհագրական տարածքներ՝ ընդհանուր դպրոցական համակարգը՝ չսահմանափակված ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված տարածքներով

Ներգրավված սուբյեկտները՝

- կրթության ոլորտում պետական սուբյեկտներ (ներառյալ պետական մարմինները՝ կենտրոնական եւ տեղական մակարդակներում, ուսուցիչները, դպրոցների տնօրենները)
- փոքրամասնությունների մասնակցությունը (ներառյալ ծնողներին եւ ուսանողներին)
- երկկողմ համագործակցությունը

2. Ուսուցիչների վերապատրաստումը դասագրքերի հասանելիությունը եւ միջմշակութային շփումները

Ուսուցիչների վերապատրաստումը՝

- ուսուցիչների խրախուսումը, ուսուցիչների իրազեկության մակարդակի բարձրացումը, կրթության բազմամշակութային տարածաչափի վերաբերյալ աջակցությունը
- միջմշակութային երկխոսությունը խթանելուն ուղղված պատմության դասավանդումը, ավելի համապատասխան մոտեցումներ փնտրելը, մշակելը

Դասագրքերի հասանելիությունը

- փոքրամասնությունների լեզուները դասավանդելու համար որակյալ դասագրքերի առկայությունը

Բազմամշակութային շփումները

- շփումները տարբեր համայնքների, այսինքն՝ երկլեզու դպրոցների ուսանողների եւ

ուսուցիչների միջեւ, փոքրամասնությունների լեզուների դասավանդումը նաեւ մեծամասնության համար

- աշակերտական (ուսանողական) խմբերի եւ դասախոսական կազմը

3. Կրթության հասանելիության հավասար հնարավորությունների խթանումը

(Ստորեւ ներկայացված բոլոր կետերը պետք է դիտարկվեն սեռերի միջեւ հնարավոր անհավասարությունների առումով)

Օրենսդրական եւ ինստիտուցիոնալ շրջանակը՝

- կրթության իրավունքի սահմանադրական եւ իրավական երաշխիքները բոլոր մակարդակներում
- փոքրամասնությունների կրթության ռազմավարությունները՝ որակյալ կրթության հավասար հասանելիություն ապահովելու համար
- մասնագիտացված կառույցները փոքրամասնությունների կրթության համար պետական կրթական մարմինների ներսում
- դպրոցների վերահսկողությունը
- փոքրամասնությունների մասնակցությունը կրթության ոլորտում որոշումներ կայացնելիս

Ռեսուրսները

- ֆինանսական ռեսուրսները պետական (տեղական) բյուջեում՝ օրենսդրությունը եւ ռազմավարությունները կիրառելու համար
- պետական աջակցությունը ազգային փոքրամասնությունների կրթական նախաձեռնությունների համար՝ առավել փոքրաքանակ կամ մայր պետության աջակցությունը չստացող փոքրամասնությունների խոցելիությունը
- երկկողմ (բազմակողմ) համագործակցությունը կրթության ոլորտում (ուսուցիչների վերապատրաստումը, դասագրքերը եւ ուսումնական նյութերը, ուսանողների փոխանակումը)

Կրթության հասանելիության առումով հատուկ մտահոգության առարկա խնդիրները (եւ միջոցները)

- Գրանցումը դպրոցներում

- գրանցման մերժումը փոքրամասնություններին պատկանող (մասնավորապես, գնչու) երեխաների համար
- տեղահանված անձանց հատուկ իրավիճակը (կրթության հասանելիությունը բնակության գրանցմանը կապելու փորձը)
- ազգային փոքրամասնություններին պատկանող թափառաշրջիկ անձանց հատուկ դրությունը եւ ինտեգրված միջավայրի կարելությունը
- կրթության ոլորտում կեղծումներից օգտվելու հնարավորություն՝ կապված քաղաքացիություն չունենալու հետ

- Հաճախումը դպրոցում

- բացակայությունները, դպրոցում հաճախման ցածր մակարդակը, դպրոցը լքելը հետեւյալ պատճառներով.
 - փոքրամասնություններին պատկանող երեխաների համար նախադպրոցական կրթության բացակայությունը (պաշտոնական լեզվով, սակայն նաեւ փոքրամասնության լեզվով)
 - դպրոցի ոչ բավարար (ոչ պատշաճ) հարմարությունները (դպրոցների պատշաճ աշխատանքի համար ռեսուրսների անբավարարությունը)
 - դպրոցների շենքերի դժվար եւ վտանգավոր ֆիզիկական հասանելիությունը, դրա հետ կապված ոչ բավարար (ոչ պատշաճ) ծառայությունները (փոխադրումը)
 - ծնողների սոցիալ-տնտեսական խնդիրները
 - ծնողների՝ երեխաներին նախադպրոցական հաստատություններ ուղարկելու դժկամությունը
 - կրթական համակարգի հանդեպ վստահության բացակայությունը

- Դպրոցական առաջադիմությունը (որակյալ կրթության հասանելիությունը բոլոր մակարդակներում)

- բացակայությունները, դպրոցում հաճախման ցածր մակարդակը, դպրոցը լքելը հետեւյալ պատճառներով.
 - միջնակարգ եւ բարձրագույն կրթությունը բարեհաջող կերպով ավարտող՝ փոքրամասնությանը պատկանող ուսանողների համամասնությունը (համեմատած մեծամասնությանը պատկանող ուսանողների վերաբերյալ համապատասխան

վիճակագրական տվյալների հետ)

- որպես դպրոցական առաջադիմության գործոն՝ փոքրամասնությունների լեզուներով կրթության շարունակականությունը տարբեր մակարդակներում
- գրագիտության ցածր մակարդակը կամ անգրագիտությունը փոքրամասնությանը պատկանող երեխաների (եւ մեծահասակների) շրջանում
- հատուկ նկատառումների կարիք ունեցող՝ փոքրամասնությունների պատկանող երեխաների համար աջակցության ծրագրերը
 - Գնչուների շրջիկ մշակույթի համար հարմարեցված հատուկ միջոցները
 - նախապատրաստական դասարանները (գնչուների եւ անբարենպաստ իրավիճակում գտնվող այլ երեխաների համար
 - Գնչուների (փոքրամասնության) համար միջնորդները, փորձագետները, խորհրդատուները դպրոցներում եւ պետական կրթական մարմիններում
 - անհատականացված ուսումնական պլանները
- Պաշտոնական լեզվի տեղը կրթության ոլորտում եւ կրթության հավասար հասանելիությունը ազգային փոքրամասնություններին պատկանող մեծահասակների հատուկ կրթական կարիքները

Հոդված 13 [Հղում 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 12-րդ, 14-րդ հոդվածներին]

1 Իրենց կրթական համակարգերի շրջանակում Կողմերը ճանաչում են, որ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձինք ունեն իրենց սեփական մասնավոր կրթական եւ ուսումնական հաստատությունները հիմնադրելու եւ ղեկավարելու իրավունք:

2 Սույն իրավունքի կիրառումը Կողմերի համար չի առաջացնում որեւէ ֆինանսական պարտավորություն:

1. մասնավոր կրթական եւ ուսումնական հաստատություններ հիմնադրելու եւ ղեկավարելու իրավունքը

Օրենսդրական եւ ինստիտուցիոնալ հիմքը

- ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց մասնավոր կրթական հաստատություններ, դպրոցներ եւ համալսարաններ հիմնադրելու իրավունքի հստակ իրավական երաշխիքների գոյությունը

Իրավական եւ (կամ) այլ խոչընդոտները

- սահմանափակումները (ինչպիսին է՝ դասավանդման լեզուն)
- պայմաններ (ինչպիսին է՝ փոխադարձություն նախատեսող երկկողմ համաձայնագրերի գոյությունը)

Պետության՝ մասնավոր կրթական հաստատությունները վերահսկելու իրավունքը (օրինականությունը եւ որակի հսկողությունը)

2. պետության համար ֆինանսական պարտավորության բացակայությունը

- ընդհանուր կանոնը՝ մասնավոր կրթական հաստատությունների հիմնադրման ժամանակ պետության կողմից ֆինանսական աջակցության բացակայություն
- պետության կողմից ֆինանսական աջակցության տրամադրման ժամանակ հստակ եւ օբյեկտիվ իրավական չափորիշիչ է անհրաժեշտ
 - o այն դեպքում, երբ մասնավոր դպրոցները հանդիսանում են ազգային փոքրամասնությունների համար փոքրամասնության լեզվով (երկլեզու կրթություն) ստանալու միակ հնարավորությունը
 - o այն դեպքում, երբ հարցը վերաբերում է առավել փոքրաթիվ փոքրամասնությունների, որոնք չեն ստանում մայր պետության աջակցությունը եւ չունեն սեփական ֆինանսական միջոցները կրթական հաստատություններ հիմնադրելու համար)

Հոդված 14 [Հղում 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 12-րդ, 13-րդ, 15-րդ հոդվածներին]

1 Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող ցանկացած անձ իրավունք ունի սովորելու իր փոքրամասնության լեզուն:

2 Ավանդաբար կամ զգալի թվով ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված տարածքներում, բավարար պահանջարկի դեպքում, Կողմերը պետք է աշխատեն ապահովել, որքան հնարավոր է եւ իրենց կրթական համակարգերի շրջանակում, որ այդ փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ունենան փոքրամասնության լեզուն ուսումնառելու կամ այս լեզվով ուսուցում ստանալու համապատասխան հնարավորություններ:

3 Սույն հոդվածի 2-րդ պարբերությունը պետք է իրականացվի՝ չհակասելով

պաշտոնական լեզվի ուսումնառությանը կամ դասավանդմանը:

1. Ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձանց՝ իրենց փոքրամասնության լեզուն սովորելու իրավունքի ճանաչումը

Փոքրամասնության լեզուն սովորելու իրավունքի իրավական երաշխիքները

2. Ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձանց՝ իրենց փոքրամասնության լեզուն սովորելու կամ այս լեզվով ուսուցում ստանալու իրավունքի կիրառումը

Վերոհիշյալ իրավունքի կիրառման համար պահանջվող պայմանները հատկորոշելու համար ձեռնարկվող միջոցներ

- «ավանդաբար կամ զգալի թվով ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց կողմից բնակեցված տարածքների» (շեմերի) նույնականացումը
- լեզվական կարիքների եւ «բավարար պահանջարկի» գնահատումը
 - o ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ ճշգրիտ վիճակագրական տեղեկությունների առկայությունը
 - o հատուկ իրավիճակներին արձագանքելու համար ճկունության անհրաժեշտությունը (աշխարհագրական սփռվածության եւ քանակական շեմերի առումով)
 - փոքրաթիվ եւ ցրված փոքրամասնությունների կարիքները
 - որոշակի փոքրամասնությունների լեզուների (օրինակ՝ գնչուների լեզվի) ուսումնասիրությանը լրացուցիչ աջակցության անհրաժեշտությունը հատուկ դժվարությունները)
- դասարաններ (դպրոցներ) բացելու (փակելու) եւ փոքրամասնությունների լեզուների (փոքրամասնությունների լեզուներով) ուսումնառություն տրամադրելու հարցում որոշումներ կայացնելու պատասխանատվությունը
 - o տեղական եւ տարածքային իշխանությունների դերը
 - o ծնողների մասնակցությունը (խորհրդատվությունը) որոշումների կայացման գործընթացներում

Ընտրված կոնկրետ մեթոդները եւ նրանց իրականացումը գործնականում

- փոքրամասնությունների լեզուներով (փոքրամասնությունների լեզուների) (ոչ իրարամերժ) դասավանդման շրջանակը եւ ծավալը
 - o կրթության մակարդակները եւ դասաժամերի քանակը

- փոքրամասնությունների լեզուների (փոքրամասնությունների լեզուներով) հանրային դպրոցի համակարգը (ոչ պաշտոնական դասավանդումը)
- փոքրամասնությունների լեզուների (փոքրամասնությունների լեզուներով) դասավանդման պարտադիր (կամընտիր բնույթը)՝ (կամընտիր լինելու դեպքում՝ արդյո՞ք այն ինտեգրված է սովորական դպրոցական ծրագրում եւ ինչպես)
- փոքրամասնությունների լեզուների (փոքրամասնությունների լեզուներով) դասավանդման շարունակականությունը տարբեր մակարդակներում
 - պետական աջակցությունը նախադպրոցական երկլեզու (բազմալեզու) (պետական կամ մասնավոր) կրթությանը
 - փոքրամասնությունների լեզուների կիրառումը դպրոցական ավարտական եւ ընդունելության քննություններում
 - փոքրամասնությունների լեզուների կիրառումը բարձրագույն կրթական հաստատություններում
 - փոքրամասնությունների լեզուների (բազմամշակութային) համալսարանների հիմնադրումը,
 - քվոտաները փոքրամասնություններին պատկանող ուսանողների համար,
 - փոքրամասնությունների լեզուների կիրառումը համալսարանական ընդունելության (ավարտական) քննությունների համար,
 - դիպլոմների ճանաչումը

Ռեսուրսները

- ուսուցիչների վերապատրաստումը
 - դասագրքերը եւ ուսումնական նյութերը
 - ռեսուրսների բաշխումը հավասարակշռված եւ ճկուն բաշխման կարիքը՝ որպես արձագանք հատուկ լեզվական կարիքներին
 - երկկողմ համագործակցությունը մայր պետությունների հետ
 - պետական աջակցությունը (ֆինանսական, նյութատեխնիկական) կիրակնօրյա եւ այլ այլընտրանքային դասարանների համար՝ հանրային դպրոցների շրջանակներից դուրս
3. Պաշտոնական լեզվի ուսումնառությունը

Պաշտոնական լեզվի պարտադիր դասավանդումը

Պաշտոնական լեզվի դասավանդման որակը

Պաշտոնական լեզվի ուսումնառության մեջ «խորասուզվելու» ծրագրերի տարբեր մոդելները (կամավոր կամ պարտադիր բնույթի)

Հոդված 15 [Հղում 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 12-րդ, 14-րդ հոդվածներին]

Կողմերը ստեղծում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց մշակութային, հանրային եւ տնտեսական կյանքում եւ, մասնավորապես, նրանց վրա ազդող հանրային գործընթացներում արդյունավետ մասնակցության համար անհրաժեշտ պայմանները:

- կրթությունը՝ որպես խորհրդակցության (ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հանրային կյանքին մասնակցության) առարկա
- կրթությունը՝ որպես ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հանրային կյանքին արդյունավետ մասնակցության միջոց
- ազգային փոքրամասնություններին պատկանող մեծահասակների, ինչպես նաեւ երեխաների արդյունավետ մասնակցության կարելիությունը
- ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց մասնակցությունը պետական կրթական հաստատություններում (փոքրամասնությունների կրթության հետ գործ ունեցող ուսուցիչների դերը)
- ապակենտրոնացման ազդեցությունը ազգային փոքրամասնություններին վերաբերող կրթական քաղաքականության իրականացման վրա

Հոդված 18 [Հղում 4-րդ, 5-րդ, 12-րդ, 13-րդ, 14-րդ հոդվածներին]

1 Կողմերը պետք է, անհրաժեշտության դեպքում, աշխատեն այլ պետությունների, մասնավորապես, հարեան պետությունների հետ կնքել երկկողմ եւ բազմակողմ պայմանագրեր՝ ապահովելու համար ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց պաշտպանությունը:

2 Համապատասխան դեպքերում, Կողմերը միջոցներ են ձեռնարկում անդրսահմանային համագործակցությունը խրախուսելու համար:

- կրթությունը՝ որպես երկկողմ եւ տարածաշրջանային համագործակցության ոլորտ
- այլ պետությունների կրթական հաստատությունների դիպլոմների պաշտոնական ճանաչման հարցը